

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN FELSEFESİ BİLİM DALI

**KUR'AN-I KERİM'DEKİ METAFORLARIN GÜNDELİK DİL FELSEFESİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeynep SAYIN ÇAĞIRAN

BURSA 2020

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN FELSEFESİ BİLİM DALI

**KUR'AN-I KERİM'DEKİ METAFORLARIN GÜNDELİK DİL FELSEFESİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeynep SAYIN ÇAĞIRAN

Danışman:

Prof. Dr. İsmail ÇETİN

BURSA - 2020

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

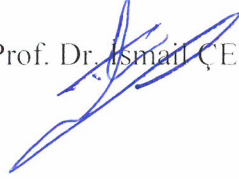
Felsefe ve Din Bilimleri anabilim dalı, Din Felsefesi bilim dalında 701621044 numaralı Zeynep SAYIN ÇAĞIRAN'ın hazırladığı "Kuran-ı Kerim'deki Metaforların Dil Felsefesi Açısından İncelenmesi" konulu Yüksek Lisans Tezi çalışması ile ilgili tez savunma sınavı 27/01/2020 günü 14.15-15.20 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve

Sınav Komisyonu Başkanı)

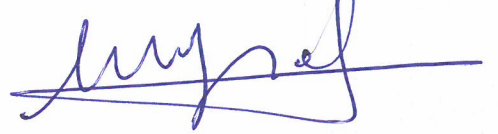
Prof. Dr. İsmail ÇETİN

Üye

Prof. Dr. Enver UYSAL

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Ergin ÖGCEM

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Tarih 27.01.2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 27/01/2020

Tez Başlığı / Konusu: KURAN-I KERİM'DEKİ METAFORLARIN GÜNDELİK DİL FELSEFESİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 68 sayfalık kısmına ilişkin, 15/01/2020 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

27/01/2020
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: ZEYNEP SAYIN ÇAĞIRAN

Öğrenci No: 701621044

Anabilim Dalı: FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ

Programı: DİN FELSEFESİ

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
(Adı, Soyad, Tarih)

Prof. Dr. İsmail ÇETİN
27/01/2020

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Kuran-ı Kerim’deki Metaforların Gündelik Dil Felsefesi Açısından Analizi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

27/01/2020

Öğrencinin Adı: Zeynep SAYIN ÇAĞIRAN

Öğrenci No: 701621044

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı: Din Felsefesi

Statüsü: Yüksek lisans

ÖZET

Yazar adı ve Soyadı : Zeynep Sayın Çağırın
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim dalı : Din Felsefesi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa sayısı : ix + 58
Mezuniyet Tarihi : / / 2020
Tez Danışmanı : Prof. Dr. İsmail ÇETİN

KURAN-I KERİM'DEKİ METAFORLARIN GÜNDELİK DİL FELSEFESİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bu çalışmanın amacı Kuran-ı Kerim'deki metaforları, indiği dönemin kullanımlarını dikkate alarak ortaya koymaktır. İlk bölümde metafor ve metaforik anlamın ne olduğu tarihsel arka planı ile birlikte incelenecektir. İkinci bölümde ise metaforun klasik ve çağdaş felsefedeki tanım ve kullanımı incelenecek ardından kognitif felsefeye göre metaforların insan düşünce sistemindeki yeri ve işlevi hakkındaki görüşler ortaya koyulacaktır. Bu anlayışa göre metaforik üslup insanın dili kullanımının temelinde var olan bir yöntemdir. Ve metaforlar dilden önce düşüncede gerçekleşmektedir. Bu görüşe göre şekillenen çağdaş metafor teorisinin çerçevesinde ve gündelik dil felsefesi paradigmasının desteğiyle metaforun ne olduğu tanımlanacaktır. Son bölümde ise metafor tanımımızın sınırları içinden Kuran-ı Kerim'deki metaforik ifadelerin bir kısmı dildeki kullanımları dikkate alınarak açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Metafor, Dil Felsefesi, Kuran-ı Kerim, Kognitif Felsefe

ABSTRACT

Name and Surname : Zeynep SAYIN AĐIRAN
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy And Religious Sciences
Branch : Philosophy Of Religion
Degree Awarded : Master
Page Number : ix + 58
Degree Date : / / 2020
Supervisor : Prof. Dr. İsmail etin

INVESTIGATION OF THE METAPHORS OF QUR'AN IN TERMS OF EVERYDAY LANGUAGE PHILOSOPHY

The aim of this study is to reveal the metaphors in the Holy Quran by considering the uses of the period in which it came down. In the first part, what the metaphor and metaphorical meaning is, together with its historical background will be examined. In the second part, the definition and usage of metaphor in classical and contemporary philosophy will be examined and then the opinions about the place and function of metaphors in human thought system will be put forward according to cognitive philosophy. According to this understanding, metaphorical style is a method that exists at the basis of human language use. And metaphors take place in thought before language. What is metaphor will be defined within the framework of the contemporary metaphor theory shaped according to this view and with the support of the paradigm of everyday language philosophy. In the last section, some of the metaphorical expressions in the Holy Quran will be explained by considering their usage in the language.

Key words:

Metaphor, Philosophy Of Language , The Holy Quran, Cognitive Philosophy

ÖNSÖZ

Çalışmanın maksadı Kur'an-ı Kerim'deki metaforları ayetlerin indirildiği dönemin kullanım ve çağrışımlarıyla ele alarak gündelik dil felsefesinin ortaya koyduğu metafor tanımı üzerinden incelemektir. Bu çerçevede amacımız ilahi hitabı bir metin olmaktan öte insanların bizzat içinde yaşadığı bir dil vasıtasıyla günlük hayatın muhatabı olarak görebilmektir. Temel sorumuz Kur'an-ı Kerim'deki metaforların ortaya koyduğu anlamlar ve oluşturmayı amaçladığı tutumların, yorumlama olmaksızın anlaşılır olup olmayacağıdır. Kur'an'ın nitelendirildiği en önemli özelliğinden birinin de edebi dili olması sebebiyle biz öncelikle bu edebi dilin unsurlarını kavramsal çerçevede analiz etmek istedik. Ancak odaklandığımız noktayı metaforlar ve metaforların diğer edebi sanatlardan ayırıştırılması ve fark edilmesi amacıyla belirlerken, metaforların edebi bir söz sanatı olmaktan öte insanın düşünce sisteminin temelinde bulunan bir asli unsur olduğunu kabul ettik.

Bu önemli ve kapsamlı konuyu tüm eksikliklerimize rağmen ele alma cüretini göstererek yaptığımız bu çalışma ile yaratıcının insanlığa gönderdiği son kitabı daha doğru anlamak şeklindeki yüce maksada aciziyeti aşkar ehliyetimizle dahi olsa dahil olmak istedik.

Özellikle tüm çalışmalarının arasında gösterdiği sabır, nezaket ve lütfkar önderliği için ve ilmi gelişimin henüz başında olan bizlerle çok önemli farkındalıkları paylaşarak kendi deyimiyle derin tecrübelerinin mutfağında meşakkatle pişirdiği yemeklerle bize gelecek adına çok önemli bir sofrayı hazırladığı için danışman hocam Prof. Dr. Zeki Özcan'a teşekkürü en önemli borcum olarak bilirim. Kendisinden öğrendiklerim ışığında yolum daha berrak ve işim elbette ki daha zor olmuştur. Meşakkatin ve azmin rahmetini kendisinde bir vücut olarak görme şansım olması hoş bir nasiptir. Ayrıca çalışmamın ilk danışmanı Prof. Dr. Zeki Özcan'ın emekliliği sonrasında danışmanım olan Prof. Dr. İsmail Çetin'e sabırlı ve kolaylaştırıcı yardım ve önerileri için teşekkürü bir borç bilirim. Bu gibi teşekkür ve mutlulukları nasip eden Rabbe şükür ise daim ve ebedidir.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

METAFOR VE METAFORİK ANLAM

1.1. METAFOR.....	7
1.1.1.METAFORUN TARİHSEL ARKAPLANI	10
1.1.1.1. METAFORUN İLK KULLANIMLARI VE EDEBİ DEĞERİNE DAİR ELEŞTİRİLER	11
1.1.2. METAFORUN BENZERLERİNDEN AYRIŞTIRILMASI.....	15
1.1.2.1. TEŞBİH.....	18
1.1.2.2. TEŞHİS – İNTAK.....	20
1.1.2.3. ALEGORİ	20
1.1.2.4. İSTİARE	21
1.1.2.5. METONİMİ	24
1.1.2.6. SİNEKDOT	25
1.2. METAFORİK ANLAM - LİTERAL ANLAM AYRIMI.....	26
1.2.1. METAFORİK ANLAM.....	26
1.2.2. LİTERAL ANLAM	27

İKİNCİ BÖLÜM

FELSEFEDE METAFOR

2.1. KLASİK FELSEFEDE METAFOR	28
2.2. ÇAĞDAŞ FELSEFEDE METAFOR	32
2.2.1. ERNST CASSİRER	33
2.2.2. SUSANNE LANGER	33
2.3. DİL FELSEFESİNDE METAFOR	34
2.3.1. WİTTGENSTEİN'DA METAFOR	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURAN-I KERİM'DE METAFOR

3.1. KURAN DİLİNİN ANLATIM ÇEŞİTLİLİĞİ	37
3.2. KURAN DİLİNDE METAFORUN MECAZDAN AYRILMASI	38
3.3. KURAN'DA METAFOR ÖRNEKLERİ	40
3.3.1. ALLAH HAKKINDAKİ METAFORLAR	42
3.3.2. KURAN HAKKINDAKİ METAFORLAR	43
3.3.3. PEYGAMBER HAKKINDAKİ METAFORLAR	42
3.3.4. İMAN HAKKINDAKİ METAFORLAR	43
3.3.5. DÜNYA HAYATI HAKKINDAKİ METAFORLAR	45
3.3.6. CENNET – CEHENNEM HAKKINDAKİ METAFORLAR	48
3.3.7. İNSAN FİİLLERİ HAKKINDAKİ METAFORLAR	48
3.3.8. KALP – RUH HAKKINDAKİ METAFORLAR	50
SONUÇ	53
KAYNAKÇA	55

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
c.	Cilt
çev.	Çeviri
Ed	Editör
p.	Page
s.	Sayfa
Ter.	Terceme
vb.	Ve benzeri
TLP	Tractatus Logico Philosophicus
PI	Philosophical Investigations

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'i okumak ve anlama çabasında olmak ile karşı karşıya kalınacak üslup ve yöntemlerin ne olduğunun farkına varmak, onu anlama ameliyesinde bir temel niteliği taşır. Bu sebeple Kur'an dilinde çoklukla ve etkileyici bir biçimde kullanılan mecaz çeşitleri ve metaforların tür ve biçimlerini ayırt etmek önemlidir. Bunların önemi özellikle mecaz ve gerçek anlamları ayırt ederek simgelerin gerçek anlam olarak algılanmasıyla doğabilecek yanlışların önüne geçmektedir. Tarihte Kuran ilimlerinde bu amaçla ortaya koyulmuş birçok eser ilahi hitabın bir metin olarak edebi çözümlemesini yapmak maksadına göre şekillenmiştir. Bizim amacımız ilahi hitabı bir metin olmaktan öte insanların bizzat içinde yaşadığı bir dil vasıtasıyla günlük hayatın muhatabı olarak görebilmektir. Temel sorumuz Kur'an-ı Kerim'deki metaforların ortaya koyduğu anlamlar ve oluşturmayı amaçladığı tutumların, yorumlama olmaksızın anlaşılır olup olmayacağıdır. Kur'an'ın nitelendirildiği en önemli özelliğinden birinin de edebi dili olması sebebiyle biz öncelikle bu edebi dilin unsurlarını kavramsal çerçevede analiz etmek istedik. Ancak odaklandığımız noktayı metaforlar ve metaforların diğer edebi sanatlardan ayrıştırılması ve fark edilmesi amacıyla belirlerken, metaforların edebi bir söz sanatı olmaktan öte insanın düşünce sisteminin temelinde bulunan bir asli unsur olduğunu kabul ettik. Bu çalışmada öncelikle dilbilim ve dil felsefesi içerisinde dilin kullanım biçimlerindeki çeşitliliğin etkisi bakımından metaforun ne olduğu, çağdaş metafor teorilerinin temeli olarak görülebilecek G. Lakoff ile M. Johnson'ın *Metaforlar Hayat Anlam ve Dil* isimli çalışması üzerinden ele alınacaktır. Ele alınan metafor tanımının desteğiyle Kur'an-ı Kerim dilinde sıkça kullanılan metaforik ifadeler konularına göre kategorize edilerek belirtilmeye çalışılacaktır. Ve bu metaforlar belirtilirken muhtelif ayetlerde göze çarpan metafor etkisi ile anlam oluşma biçimi açıklanacaktır. Burada muhtelif yorumlardan ve yorumlamadan uzak durulmaya çalışılmış ancak metaforik altyapının şekillenme biçimlerini analiz edip göstermek amacıyla uzun denilebilecek dil ve anlam açıklamalarına yer verilebilmiştir.

Yaşadığımız asrın son çeyreğinde düşünce ve felsefe dünyasının dile odaklanmasıyla insan toplulukları birer metin misali inceleme nesnelere konumunda

dikkate alınmaya başlanmıştır. Bunun sebeplerini bulmak için farklı alanlara başvurmak mümkün, ancak biz bu metnin dilinde kalmakla yetineceğiz. İnsanların tüm iletişim yollarını kestirmelerle ve genişletmelerle çeşitlendiren metaforlar da insan toplulukları metninin oluşumundaki en önemli bileşendir/ yapıtaşdır kuşkusuz. Metaforları anlamak ve fark etmek ekseninde giden bu çalışmada anlam probleminin üzerinde durmaktan kaçınacağız. Çünkü anlamın ne olduğu gibi derin altyapılı bir soru ile başlamak maksadımıza ulaşmayı zorlaştıracaktır.

İnsan bilgi edinmek için yaşamı boyunca çaba halindedir. Bilgi farklılıklarının çeşitli biçimlerde dil aracılığıyla nitelendirilmesidir. Bilginin yarına ulaşmasının yegâne unsuru ise dildir. Dil, çeşitli kullanım biçimleri ile iletişimi oluşturan grafik şekil ve formüllerle ifade edilerek belirlenen bir sistemdir.¹ Dil bir coğrafya, en küçük yerleşim birimi de sözcüktür.² Coğrafi bir açıklama ve yer tanımlama için kullanılacak temel unsurlar en küçük yerleşim birimini ifade etmek zorunluluğunu taşıdığı gibi dilin muhtelif tanımlamaları için en temel unsurları olan kelimeler, sözcükler ile birlikte kavram ve terim gibi büyük farklı ölçeklerdeki yerleşim birimleri de kullanılır. İlçeden ile nitelendirilen genişleme gibi veya ilden mahalleye doğru yapılan sınırlandırma gibi anlam alanını genişletip daraltan tanımlar sözcükler ile yapılır. Dil bu yerleşim birimleri/türler arasında işleyip anlam kazanmaktadır. Coğrafyamızın yani dilimizin işleyiş şekli ise farklı biçimlerde açıklanmaktadır. Örneğin; F. Nietzsche'nin (1844-1900) de incelemelerini oluşturan bilgi arayışımızın bizzat metafor oluşturmaya yönelik temel insani güdümüzde neşet ettiği fikri, insan bilgisinin imkanının yalnızca dil aracılığıyla gerçek olduğu manasına gelmektedir.³ Dil, insan topluluklarının içinde yaşadığı asıl yurtlarıdır. Dilin içinde pasif, dilin içinde aktifiz. Dilin içinde gözler, dilin içinde işleriz. Bu sebeple dili kullanma biçimi bir toplum için hayati önem ve değer taşır. İçinde yaşadığımız bu yapının yerini belirleyebilmek için dili kullanma üsluplarımızın niteliklerinin tek tek farkında olmak gerekir. Metaforik üslubu ayırt edebilmek, durmadan gelişen bu evin her bir yapıtaşının yerini ve işlevini belirlemek ve daha etkili bir anlamaya sebep olmak için kullanılan bu üslup çeşitlerinin özelliklerini sistematik bir şekilde

¹ Wein Hermann, *Tarih, İnsan Ve Dil Felsefesi Üzerine Altı Konferans*, çev. İsmail Tunalı, İstanbul: 1959, s. 34

² Mehmet Harmancı, *İslam Felsefesinde Metaforik Üslup (İbn Tufeyl'in "Hay İbn Yakzan" Eseri Örneği)*, 1. bs., Ankara: Hece Yayınları, 2012, s.22.

³ Hüsamettin Arslan, *İnsan Bilimlerine Prolegomena*, 1. bs., İstanbul: Engin Yayıncılık, 2002, s. 6.

kavrayıp, bu kelimeleri ve kavramları anlamlı ve tutarlı bir şekilde kullanabilmek için çok önemli bir faktördür. 'Üslup' kelimesinden kasıt, bireysel anlamda kişinin tüm bakış açısının özelliklerini de ihtiva eden bir söz söyleme şeklidir. Edebiyatta üslup, sanatçının sahip olduğu görüş ve birikimle ve tecrübeleriyle seçtiği konuyu, ilgili konunun içeriğinin izin verdiği yöntemlerle kendine has bir biçimde kelimeleri örüntüleyerek anlatmasının ortaya çıkardığı ölçüsüdür. Bu sebeple sanatçıyı niteleyen eseri, eseri niteleyen ise üslubudur. Bu bağlamdan bakıldığında bir eserin ayrılamaz ferdi olduğundan, eseri incelerken üslubun farkında olmak mana derinliğine daha fazla ulaşabilmenin en iyi yoludur. Ve bu farkındalık, Allah'ın bir benzerinin getirilemeyeceğini ifade ettiği Kur'an-ı Kerim'e her bakışımızı, üslubunu iyi anlamak gerektiği maksadına sınıksız bağlamıştır. Üslup kavramı *San'ani'nin 'Tercihu Esalibi'l-Kuran ala Esalibi'l-Yunan'* adlı eserindeki yorumunda iki şey arasındaki ayrıma ve farkındalığa delalet etmektedir. Dolayısıyla farkında olunan yolu tüm kavramsal altyapıyla birlikte ifade etme biçimi üsluba denk gelir. Ayrıca üslup, bu eserde düşüncenin takip ettiği yolun farklı kültür ve dillerdeki farklı ortaya çıkışını temellendiren ilke olarak görülmüştür.⁴

İnsan için yapılan bu ve muhtelif alanlardaki diğer tüm çalışmaların, kitapların, tarih aktarımının ve dolayısıyla insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği olan konuşmanın da kelimelerle⁵ ifade edildiği gerçeği ile bakıldığında, dilin kullanımı hakkında oluşturulacak bir kavramın tüm bu uğraşların temelini oluşturduğu fark edilmektedir. Çünkü konuşulan her şey dilin nesnesidir ve hatta dil kendinin de nesnesidir.⁶ Dilin kullanım biçimlerinden en önemli ve etkili olanı ise sembolik anlatımdır. Bu işlevinden dolayı öncelikle sembol ve gösterge kavramlarının kısaca üzerinde durulacaktır.

Gösterge, öncelikle metaforun da içinde bulunduğu göstergebilim içerisinden tanımlanmalıdır. Göstergebilim soyut içerikler ile yaşamsal sistemlerin, dünyanın ve insanın birbiri açısından taşıdığı anlamı inceleyen bir dal olması bakımından dilbilim ve mantıktan ayrılır. Bu bağlamda göstergebilim, metotları açısından, dilbilimsel yöntemleri nesnelere uygulayarak, oyunları, jestleri, yüz ifadelerini, dini ayinleri, edebiyat eserlerini, müzik parçalarını, inanç nesnelere ve neredeyse her şeyi dil ile tasvir etme, dilsel

⁴ Harmancı, a.g.e. s.13-15.

⁵ Peter Watson, *Fikirler tarihi Ateşten Freud'a*, 3. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017, s. 69.

⁶ Gökhan Yavuz Demir, *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin belirsizliği*, 1. bs. , İstanbul: Paradigma, 2007, s. 5.

olmayanları ise dil metaforuna çevirerek açıklama çabasıyla faaliyet gösteren bir bilim dalı olarak tanımlanır.⁷ Gösterge ise kendi dışında bir başka şeyin yerini alabilme işlevini gerçekleştirebilen ve böylece kendi dışında bir şeye işaret eden/ gösteren tüm varlık, nesne veya olguya verilebilen kavramsal isim, *dilsel bir gösteren ile bir gösterilenin birleşmesinden doğan birimdir*. Gösterge günlük hayattaki tüm olgulardan, tüm bilim dalları ve insan için var olan tüm alanlardan örneklerle çeşitlenebilecek bir kavramdır. Örneğin; bir tablodaki nesnenin duruşu ve renkleri, doğadaki bir varlığın üzerine vuran ışık biçimi, insanın baktığı yön, bir kitabın rengi, bir sanat eserinin boyutu, bir edebiyat eserindeki davranış biçimi, bir uzvun fonksiyonu birer gösterge olabilir. Ve bu göstergelerin her biri muhatabı oldukları kişilerin kavramsal sistemlerinde geçmiş tecrübeleriyle edindikleri çağrışımlar sebebiyle kendi nesnel anlamları ve değerleri dışında çok sayıda anlam ve değere sebep olur. Kısacası dil bir göstergeler bütünüdür diyebiliriz. En az iki kişinin uzlaşısını gerektiren göstergeler dilsel alanda sayısız insan arasında uzlaşma sağlayarak dile eklemlenir. İşte ileride bahsedeceğimiz metaforik kullanımlar da bu uzlaşmaların en derin temelleridir. Ancak göstergelerin görüntüsel/ iconic şekli de vardır ki bu gösterdiği varlığın dış gerçeklikteki biçimini yansıtır. Biz dil ile alakadar olduğumuzdan göstergelerin bu biçimi ile ilgilenmeyecek bizzat dilin içinde uzlaşım olarak şekillenen göstergelere yani metaforik anlama bizi ulaştıracak olan gösterge biçimlerine/ dilsel göstergelere odaklanacağız. Saussure'e göre göstergeler toplumdan topluma değişir. Bunu sebebi, göstergenin öğeleri olan gösteren ve gösterilenin yani gösterge ile dış gerçeklik arasındaki bağın varsayım ve uzlaşım ürünü olup, doğal ve nedensel olmayışıdır. Bu bir diğer gösterge biçimidir ve toplumsal uzlaşım içeren ancak nedensiz var olan gösterge (symbolic sign) şeklinde de tanınır.⁸ Yani genel anlamda gösterge kültürün gelişimi içinde çeşitlenen içinde bulunduğu dilin terim ve kavramlarını kullanan ve aynı zamanda dildeki yoğunluğu sebebiyle, o dili kendisi haline getiren bir sistemdir. Ve göstergeler sosyal uzlaşım ile var olan saymaca sistemler oldukları için onları kullanan insanlar olmazsa gösterge olma özelliklerini yitirirler. Sözlük birimleri bu şekilde oluşmuş olduklarından dış gerçeklik ile tam doğal ve nedensel

⁷ Bilge Karamehmet, *Kuramsal İletişimde Metafor*, 1. bs. , İstanbul: Beta, 2012, s. 5.

⁸ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2002, s. 106. ; Mehmet Rifat, *Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü- Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar-*, 1. bs. , İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013, s.97. ; Günay Karaağaç, *Dilbilimi Terimleri Sözlüğü*, 1. bs. , Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013, s. 466-481. ; J.V. Vendryes, *Dil ve Düşünce*, çev. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual, 2001, s. 15.

bir bağa sahip değildirler. Göstergenin bir de metaforik bir biçimi (metaphoric sign) vardır. Bunlar belirtici veya nedensel göstergeler olarak adlandırılır. Bir varlık, olgu veya durumu benzerlik, nedensellik, parça-bütün ve benzeri herhangi bir ilişkiyle, bir başka varlık, olgu veya duruma işaret etmek amacıyla kullanılırlar. Göstergenin bu biçiminde gösteren ile gösterilen arasında sosyal bir bağ kurulmuştur. Bu sosyal bağ çağrışımlar ile kurulan nedensel bir ilişkidir. Dilbilimde mecaz olarak ve bazen iğretileme olarak da tanımlanan bu gösterge biçimi temel bir kategori içine yerleştirilmek ve adlandırılmak istendiğinde metaforik olarak tanımlanabilir. Göstergelerin üç biçimde tanımlanışı ile çizgisel bir düzlemde ulaşılan metaforik gösterge biçimi, görüldüğü gibi aslında toplumda uzlaşım ile belirlenen ancak nedensiz olan sembolik ifadelerin sosyal çağrışımlar ile bağlantı kurularak nedenli ve daha etkili hale getirilmesi şeklinde oluşur. Böylece dış gerçeklik ile nedensel bir bağı kurulamayan sözlük birimleri metaforik kullanımlar ile nedensel ve gerçek birer göstergeler haline getirilmiş olur.

Sembol, bir düşünce bir duygu, bir nesne ve benzerini akla getirebilecek olan işaret olarak tanımlanabilir. Bu işaret şekil, simge, kısaltma, harf ve daha birçok farklı biçimde olabilir. Ayrıca sembole *gizli anlamı olan söz veya simge* de denir. Simge, göstereni ile gösterileni arasındaki bağda bir ölçüde nedensellik ilişkisi bulunan, çoğunlukla görüntü niteliğinde ve uzlaşımsal olan gösterge cinsidir. Yani simge veya sembol bir gösterge biçimi olup daha çok nesnel algılara hitap etmektedir. Eski Yunanca’da *symbolon* kökünden gelen kelime *retorikte iki anlamı birleştiren sözcük ve parola* olarak adlandırılır. Sembol kavramı kesin net ve tek anlamlı bir şey veya durum ifade eden sade bir kavram değildir.⁹ Buna karşın birçok çağrışımı içerisinde bulunduran bu kavramın anlaşılması, kullanıldığı durumda bir diğer kavram veya unsura bağımlıdır. Nitekim kırmızı ışığın ‘dur’ anlamına gelmesi kişilerin bu işaret ve gerektirdiği tutum dışında hakkında bilgi sahibi olması gereken birçok durum ve kavramın varlığını gerektirir. Bu sebeple sembollere insan yaşamının bütünü içerisinde bir mana aramak gerekmektedir. Sembol ve simge insanlar arasında belirlenen bir uzlaşımaya dayalı *göstergelerdir*.¹⁰ Gösterge, bir şeyin varlığının işareti olarak açıklanır. İşaret ise, *bir şeyin*

⁹ Ernst Cassirer, *Sembol Kavramının Doğası*, çev. Milay Köktürk, 1. bs., Ankara: Hece yayınları, 2011, s.189.

¹⁰ Rifat, a.g.e. s. 206.

*varlığını gösteren belirti ve nişandır.*¹¹ Göstergenin bir sembol, sembolün bir işaret, işaretinse bir varlık belirteci olduğu ve düşünmenin öncelikle bir işaretler sisteminin yani bir varlıklar bütünüünün analiziyle başladığı fark edilmektedir. İşaretler ilgili konunun unsurlarıyla bağlantılı çeşitli terimler ve benzeri ile düşünceye alınmak üzere hazır edilir/bulunur. Bir matematikçi veya fizikçi doğanın hallerini gerçekte var olmayan işaretlere dayandırdıkları formüllerle açıklar. Bu sebeple işaretler sistemindeki artış ve gelişme bilimsel ilerlemenin hem öncülü hem sonucu olmaktadır. İşaretler böylece nesnel/somut dünyanın, düşünsel/soyut dünyaya aktarılmasının bir anahtarı konumunda görülebilir. Bu değerinden dolayı simgesel anlatım günlük dil dâhil olmakla birlikte neredeyse insan iletişiminin tümüne yayılmış bir biçimdir. Duygular, hisler, ahlaki yargılar ve daha birçok insani işlemimiz düşünceler ile gelişip ve değişirken düşüncelerin de bir simgeler ve işaretler sistemiyle temellenip oluştuğunu ve insandan insana, toplumdaki topluma ve çağdan çağa aktarıldığını fark ettiğimizde, insan ruhu için simgeler ve işaretlerin birer değişim ve bu sebeple de birer oluşum aracı konumunda olduğunu ifade etmemiz gerekir. İşaretlerin ve sembollerin ve ayrıca göstergesel bir anlatımın en derinlikli kullanımının metaforik üslup ile var olduğunu düşünmekteyiz. Zira metaforlar insan kavrayış biçiminin temeline tüm bu unsurlar ile donanarak yerleşmiştir. İnsanın normalde varlığının farkında olmaksızın içinde yaşadığı ve kullandığı kavramlar sistemi yani düşünüp eyleme aracımız olan terimler/kelimeler, sadece zihinsel faaliyetler değil aynı zamanda bir eylemsel ön koşul ve yönlendirici olduklarından, aslında doğaları gereği metaforiktirler. Bu sebeple metaforlar düşüncede ve bundan dolayı eylemlerde de yaygın olarak bulunmaktadır. Çağdaş metafor teorilerinin iddia ettiği üzere kavram sistemimizin metaforik bir oluşum halinde var olduğuna bir hakikat ise o halde düşünceler ile şekillenen tüm yaşam, anlaşmalar ve problemler aslında birer metafor unsuru ve problemlerdir.¹²

¹¹ Ahmet Topaloğlu, *Türkçe Sözlük Güzel Türkçenin Sözlüğü*, 1.bs., İstanbul: Kapı, 2014, s. 469,606,1094.

¹² George Lakoff, Mark Johnson, *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*, çev. Gökhan Yavuz Demir, 1. bs. , İstanbul: İthaki yayınları, 2015, s. 27.

BİRİNCİ BÖLÜM

METAFOR VE METAFORİK ANLAM

1.1. METAFOR

Dildeki birçok ifade öncelikle metafor, yani düşüncenin bir aracı olarak kullanılmaktaydı. Bu ifadelerin uzun dönemler içinde kullanılması ve kullanım sıklıkları sonrasında kalıplaşan kavramlar haline gelmeleriyle metafor oldukları fark edilmeksizin literal anlamda kullanıldıkları kabul edilmeye başlandı. Bunun sebebi kavramsal altyapımızda yerleşmeleri sebebiyle metafor olduklarını görmezden gelinmesidir. Bu kabul ile birçok problem, tartışma ve tutarsızlıklar ortaya çıktı. Amacımız bu kabulü yıkıp bir metaforu metafor olarak algılayarak ifadelerin maksadını anlamayı kolaylaştıracak bakışa ulaşmaktır. Bunun için gerekli ilk şey metafor-literal ayrımını yapmaktır. Ve bu ayrımın ardından ifadelerde gizli gibi duran metaforların aslında kavramsal altyapıda şekillenmiş olduklarını gün yüzüne çıkarmaktır. Bu ayrımı yapmak özellikle, metaforik ifadelerin yorumlanmasını içeren bir çaba olmayacaktır. Çünkü metaforlar, yorumlamaya ihtiyaç duymadıkları için kalıplaşabilmiş ve literal görünümlü bir hale gelebilmişlerdir. Metaforik bir kullanım, maksadını bağlam içinde ifade edebilmektedir, yani bir metaforu duyan kişi kelimelerin çok anlamlılığı içinde karışmaksızın bağlam içinde ifadenin maksadını açık seçik anlayabilmektedir. Her kültürün her dilin metaforları vardır. İlk söylendiklerinde de yorumlama olmaksızın anlaşılmuşlardır. Uzun yıllar sonra kullanıldıklarında da yine yorumlamaksızın anlaşılır haldedirler. Bunun için sayısız örnek verilebilir. Ancak “*Hayat bir sınavdır/oyundur*” gibi örnekler bizim metaforları anlamamız için ek bir yorumlamaya ihtiyaç duymayacağımızı çok basit bir şekilde açıklar. Bir kişinin farklı bir kültür ve dilde var olan metaforik ifadeleri dahi anlamak için ilgili kelimelerin anlamlarındaki çeşitliliği bilmesi/tanması yeterlidir. Yabancı dilde bir

metinde var olan bir metaforu diğere dile çevirmeye çalışan bir kimse o kullanımı açıklamak maksadıyla yorumlamaya giriştiğinde metaforik ifadenin anlam derinliğini yok eder. Bu durumda yapılacak şey kullanılan kelimelerin o bağlamdaki çevirileri ile yetinmek olmaktadır. “*Hayat göze görünmeyen ve her zaman patlamaya hazır o ilk kaynağa yelken açıştır ... , zaman yalnızca günlerin arasından akıp gider.*”¹³ cümlesi bir çeviri cümlesidir. Ve cümlede kullanılan tüm ifadeler metaforik altyapıda oluşmuştur. Bu cümleyi Türkçe çevirisinden okuyan kimse yorumlama gerekmeden çağrışımlarında fark ettirmeksizin beliren “*Hayat bir deniz yolculuğudur.*” ve “*Zaman bir nehirdir.*” metaforları eşliğinde derinlikli bir mana ile metni anlama sürecinde bir sıkıntı yaşamaksızın ilerler. Metaforun ne olduğu ve fonksiyonu konusuna geri dönersek, çok geniş bir perspektife sahip olan bu kelimenin bizim ilgilendiğimiz konu itibarıyla gündelik dil felsefesine kaynaklık eden yönlerini ayırt edebilmek için gereken açıklamaları mümkün olduğunca sınırlılıklarımıza dikkat ederek yapmamız gerekecektir.

Metafor kavramı edebiyat, dilbilim, felsefe, bilişim, psikanaliz ve daha birçok alandaki kullanımlarıyla öne çıkarılan bir kavram olmuştur.¹⁴ Çeşitli disiplinlerdeki kullanım yoğunluğundan dolayı bu kavramın öncelikle tarihsel seyrine değineceğiz. Ve ardından metafor kavramını, çoğunlukla karıştırılan diğere edebi sanatlardan farkı ve diğere özellikleri ile ele alacağız. Efradını cami ağyarını mani bir tanımlama her ne kadar zor olsa da kavramın kökenine bağlı kalmakla bunu bir ölçüde yapabilmek anlaşılır olabileceğimize inanıyoruz. Bu sebeple öncelikle sözlük, dilbilim ve edebiyat kaynaklarında metafor kavramı için verilen anlama dikkat etmek gerekmektedir. Metafor bu bakımdan tüm benzetme, teşbih ve mecaz sanatlarının temelinde bulunan bir ön kabul olarak görülebilir. Buna şöyle bir örnek verebiliriz: ‘At uçuyor’ dediğimizde atın hızının kastedildiği anlaşılır. Bu cümlenin alt yapısında *at bir kuştur* ifadesini çağrıştırmak gerekmez atın hızının uçan varlıkların hızı kadar fazla olduğu anlaşılmaktadır. Eğer bu cümleyi at bir kuştur şeklinde metaforik olarak görürsek bu metafor sadece atın o derecede hızlı olduğu durumlarda anlam ifade ediyor olacaktır. Böyle metaforlar bağlam ve duruma göre ifade edilir. Ancak günlük dilde kullandığımız birçok ifade metaforik altyapıda şekillenen ve duruma göre değişmeyen bir şekilde gelir. Buna verilebilecek

¹³ Hermann Broch, *Vergilius'un Ölümü*, çev. Ahmet Cemal, 3.bs, İstanbul: İthaki, 2013, s.57

¹⁴ Oğuz Cebeci, *Metafor Ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, 1. bs. , İstanbul: İthaki, 2013, s. 9.

sayısız örneklerden biri şudur: ‘Yalana battı’ ifadesi *yalan bir bataklıktır* metaforunun temeli üzerine bina olmuştur.

Metafor, *meta* ön eki ile *phrein* kelimesinin birleştirilmesinden oluşan ve bu iki kelimenin anlamlarının birliği ile bir yerden bir yere taşımak manasına gelen kavramdır. Yunanca "*metaphora*" kelimesinin karşılığı olup eski Yunanca *metapherein* ve onun fiil hali olan *metaphero* 'dan gelmektedir. Fransızcadaki karşılığı *metaphore*, İngilizce’ de ise *metaphor* olarak bilinir. Öteye geçirmek, anlam geçirmesi¹⁵, ‘kadar’ ve ‘gibi’ kelimeleri gibi edatları kullanmadan karşılaştırılabileceği başka bir şeyi belirterek bir şeyi tanımlamak, kelimelerin sıradan anlamları içinde anlaşılmayan söz,¹⁶ anlamlarına gelen kelimenin Türkçe karşılığı olarak ise genellikle mecaz, istiare ve kinaye kavramları uygun görülür.¹⁷ Metafor bir kelimenin ilk, lafzi yani literal manasından ayrılıp mecazi veya figüratif bir anlam oluşturacak biçimde kullanılmasıdır. Ayrıca metafor, bir nesneyi gerçek adı ile değil, gerçek adını ve manasını ortadan kaldırarak farklı bir nesnenin adı ile isimlendirmek, herhangi bir sözcüğün manasını diğer bir sözcük yerine kullanmak, benzerlik olsun ya da olmasın bir varlığa başka bir varlığın nitelikleriyle donanmış olan adını yüklemektir.¹⁸ Metaforun terim anlamı hakkında yapılmış diğer farklı tanımlamalara ileride yer vereceğiz.

Metaforun köken manasından da anlaşılıyor ki metaforlar, eğreti, geçici olmaktan çok kavramsal ölçüde yer tutan, köklenmiş, kalıcı, yeni anlamlar oluşturmaktadır. Metaforik ifade, bir gerçeği etkili şekilde dile getirmek amacıyla kullanılır ve bu kullanım fark etmesek de dilimizde kalıcı ve genellikle olağan hale gelmiş bir kullanım oluşturur.¹⁹

Metafor kavramının Türkçe bir kökenden gelmediği bilindikten sonra aranmaya başlanan Türkçe karşılığı genellikle bir karmaşaya yol açmaktadır. Çünkü genellikle metaforun Türkçe’deki kullanımını arayarak sonuca ulaşılabileceği düşünüldüğünde eğretileme veya istiare kavramlarının kapısı çalınır ve metafor kavramı onların olduğu

¹⁵ M.Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi Ve Teorileri*, İstanbul: Belagat, 1989, s. 154. ; *The American College Encyclopedia*, Edited by Clarence J. Barnhart, Chicago, 1956, c. I, s. 75.

¹⁶ Longman Group UK Limited, *Longman Dictionary of Contemporary English*, 1. bs. , UK: Longman Group Limited, 1978, s. 681.

¹⁷ Ferid Namık Hansoy, *Grand Dictionnaire Français- Turc*, 1. bs. , İstanbul: İnkılap Ve Aka, 1984, s. 507.

¹⁸ Seyit Kemal Karaalioğlu, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1989, s. 371. , Sami Akalın, *Edebiyat terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1980, s. 150.

¹⁹ Harmancı, a.g.e. s. 23-25

mekana konumlandırılır. Birbiriyle eş anlamlar ve dolayısıyla kullanımlar ifade ettiği, birbirinin yerini tuttuğu sonucuna götüren ve ayrıntıları yok eden bu çeviri işlemi kesinlikle yanlıştır. Çünkü tüm dünya dillerinde eş anlamlılık oluşturan benzer sözcüklerin varlığı sorgulandığında, bunun eşlik değil sadece muhtelif unsurlarda oluşabilecek benzerlikten ibaret olduğu anlaşılır. Bu benzerliğin, çeşitlerine göre farklı isimlerde anıldığı dilimizde metafor kavramının tam karşılığının ismini aramak yerine kavramın oluştuğu ve kullanıldığı dildeki özellik ve sınırlarını kavramaya çalışmak ve kavramı olduğu gibi aktarmak daha sağlıklı bir uygulama olacaktır. Böylece ortaya çıkan metafor= istiare=eğretileme tanımından gelişen anlam karmaşası yok olabilmekte ve her kavram kendi sınırlarında ve kendi üslubunda kullanıldığında amaçladığı mana derinliğine bütünüyle haiz olabilmektedir.

Benzetilen ile benzeyenin kendi iç sistemlerinde öğeleri arasında var olan bağlantı çeşidinin birbirine eşit olması benzetmenin temel nedenidir denilebilir. Bu eşlik apaçık bir benzetmede aşıkarsa da diğer teşbih türleri ve metafor için tartışılır bir durumdur. Zira metaforda bu durum eşlik değil müstakil nitelikler açısından bir denklik olarak yorumlanabilir.

Tüm bu açıklama ve tanımlar sonrasında Metafor tanımlarının Türkçe çevirilerindeki karışıklık ve tutarsızlıklar fark edildiğinden dolayı, metaforu ne tamamen Aristo felsefesinde, ne İslam Felsefesinde, ne de Türk dili kaynaklarında bulunan çevirilerinin çeşitliliğinden birinde, ne de tamamen yeni dönem zihin felsefesinde kullanıldığı anlamları ile tercih ettik. Bizim metafor tanımımızın temeli dil felsefesinin gündelik dil paradigmasına dayanmaktadır.

1.1.1.METAFORUN TARİHSEL ARKAPLANI

Metafor kavramı ve kullanımları için yapılacak açıklamalardan önce kelimenin kökeninden bahsetmek gerekir. Bu sözcük Eski Yunan dilinden iki kelimenin birleştirilmesiyle oluşmuştur. Ayrıca ileride üzerinde duracağımız üzere, bu kelimenin oluşumu da bizatihi bir metafordur. Bu dönüşlülüğü tanımlayacak yeni bir kavram arayışı da dil yetimiz ve anlama biçimimizden dolayı yine bir metafor ile sonuçlanmaya

mahkumdur. Kavramın kökenine dönersek Eski Yunan dilinde *üzeri-ne* anlamına gelen *meta* ön eki ile *taşımak* anlamına gelen *phrein* fiilinin birleşiminden oluşmuştur.

Çalışmanın ele aldığı konu, öncelikle metafor kavramını anlamayı gerekli kıldığı için zorunlu bir bölüm olarak metaforun felsefedeki farklı alan ve dönemlerdeki anlam ve kullanımını kısaca açıklayacak ve metaforun dil felsefesi içindeki anlamı çerçevesinde araştırmayı yürüteceğiz. Bu konuda farklı dil ve edebi sanatlardan yardım alma ihtiyacı azami ölçüde tutulmakla birlikte, alınan yardımın maksadı metafor kavramının benzerlerinden ayırımını yapabilmekle netliğini kazanmaktır.

1.1.1.1. METAFORUN İLK KULLANIMLARI VE EDEBİ DEĞERİNE DAİR ELEŞTİRİLER

Metaforik üslubun ilk kullanımlarını retorik öğretimi ile ilişkilendirme yoluyla sofistlere kadar geri götürebiliriz. Ancak özellikle Platon (m.ö. 427-347) ve Aristoteles' in (m.ö. 384-322) metinlerinde metafor ile alakalı ifadeleri ile ilgilenmekle yetineceğiz. Bunlar Platon'un gerçeklik hakkındaki felsefesi, idealar kavramı, toplum sanat ve edebiyat konularındaki ifadelerinden şekillenmektedir. Platon'a göre sembol ve metafor, şiir dilinde ve sahnede gerçek olanı ve olması gerekeni temsil ederek, ön planda tutulan temsil nesnesinin veya kavramının ardında hakikatin değersizleştirilmesine bir araç olmaktadır. Bu da idealar kuramı ile köklenen mimesis kavramı aracılığıyla açıklanabilir. Onun bilgi, varlık ve değer sorunlarına bir çare öne sürmek amacıyla ilk olarak *Phaidon*' da ortaya koyduğu idealar kuramının temelindeki fikrine göre insan, belirli bir durumda bulunan, bir aşamaya kadar bilinebilen ve bilgisi dil ile ifade edilebilen bir evrende yaşar. Mimesis yani taklit olgusu içinde yaşadığımız dünyanın ideal evrenin bir görüntüsü olduğunu ifade eder. Metafor ve sembol ise bunun da taklidi, gölgenin gölgesi, simgenin simgesi olmakla gerçeği iki kat gizleme, taklide alışma, ruhun akıldışı-taşkın yönünü akli yetileri devre dışı bırakma uğruna besleyerek tepkisizleşmeyi doğuran yozlaşma aracıdır.²⁰

²⁰ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 6. bs. , İstanbul: Say Yayınları, 2018, s. 85. , 86. , 99.

Aristoteles sanatsal semboller ve şiir dilinin yani kökende mimesisin oluşturacağı duygusal etki hakkında Platon ile hemfikir olmakla birlikte bu duygusal etkinin ortaya çıkaracağı heyecanın zararlı olacağını kabul etmez. O bu derinliğin oluşturacağı duygusallığın “katharsis” denilen arınmaya yardımcı olabileceğini ve bu sayede zihinsel süreci berraklaştırabileceğini düşünür.²¹

Platon’a göre gerçekliği gizleyen bu heyecan hali Aristo’ da çıkış noktasına odaklanılarak yararlı hale getirilebilir. Aristoteles metaforun yerinde ve doğru kullanılmasının en önemli etken olduğunu ve bu sayede metaforun tüm yararlı yönlerinin insan düşüncesinde aktifleşebileceği fikrini, ayrıntılı ve derin benzerliklerin fark edilmesi demek olan metafor kullanımının bir yetenek olduğunu ve bu ustalığın yerinde kullanımıyla sıradan yani literal cümlelerin bizlere aktarabileceği bilinen anlamlar dışında, yeni ve daha etkili manaları ve bilgileri daha derin duygulanımlar eşliğinde bize taşıyabileceğini *Poetika*’nın 22. Bölümü ve *Retorik III1410b*’de en açık şekilde ortaya koyar. Aristo mimesisi hakiki veya hayal ürünü bir şeyin kurgusal bir gönderme ile yapılan taklidi olarak görür ve bunun insanda ilk yaşlardan itibaren var olan temsil yetisinin doğallığı kadar doğal ve duygulanıma sebebiyet veren bir biçim olduğunu ifade eder. Ona göre dil düşünceleri temsil ederken şiir dili de görünen dünyanın şeylerini temsil eder. Platon ile hemfikir olmamasının asıl sebebi de dilin gerçekliği temsil ederken onda bir değişiklik oluşturamayacağı görüşüdür. Yani taklit ve şiir dili gerçekliği nasıl ifade ederse etsin temsil edilen gerçek aynı olarak kalmaktadır.²² Ancak burada Aristo’nun düşünceleri Platon’un kaygısına cevap verebilir nitelikte değildir ya da konuyu farklı açılardan ele almışlardır. Zira Platon bu temsilin, mimesisin yani taklidin gerçekliği değiştireceğinden değil insan zihninde ve hayatında gerçeklik hakkındaki yargıları değiştirip değersizleştirebileceğinden endişe etmektedir. Bu sebeple felsefi düşünceyi tüm figüratif öğelerden, -onun ifadesiyle mimesisten- taklit içeren tüm kullanımlardan arındırmak gerekmektedir ki gerçek dünya ile bağdaşıp insan yaşamına yararlı olabilsin. Çünkü ona göre dünyada felsefenin keşfetmesi gereken ahlaki bir düzen bulunmaktadır. Ve sanat ancak ve ancak temsil yöntemlerini gerçekliğin dışına

²¹ Simon Brittan, *Poetry, Symbol And Allegory*, Charlottesville: University of Virginia Press, 2003, s.17.

²² Cebeci, a.g.e. , s. 14-17.

çıkarmaksızın, hayal ürünü olmaktan/ kurgudan uzak ve doğru bir şekilde yaparak bu keşfe yardımcı olabilirse değerli sayılabilir.

Aristo'ya göre metafor bir nesne üzerine diğer farklı bir nesneye ait olan bir ismin tatbik edilmesidir. O metaforu birden fazla kategoride ele alırken analogiye müstenit metaforların günlük dilde gereğinden fazla kullanılması ile dilin özelliğini yitirerek retorikten ibaret hale gelebileceğini, az ve dengeli kullanılan metaforların ise anlamayı kolaylaştırma, ifadede ayırt edicilik, bilinmeyen yönleri ortaya koyma konusunda faydalı olacağını belirtir. Sinekdeki gibi metafor benzeri diğer türlerden ayırt edici olarak analogik bir metaforun üzerine bina olduğu iki nesne kavram veya şeyin simetrik bir yapıda olması/ kurulması gerektiğini söyler. Ve metafor bu simetrikliğin gerçekleşemediği insan deneyimlerinin yetersiz kaldığı durumlarda eksik bir anlamı tamamlamak için en fonksiyonel kullanım biçimi olacağını ifade eder. Bunu “Güneş ışıklarını dünyaya saçıyor” cümlesindeki tarlaya tohumu atma manasıyla kullanılan *saçma* fiili ile örneklendirir. Buradaki eksiklik insan deneyimlerinin güneş aktivitelerini deneyimleme konusundaki eksiklikle alakalıdır. Aristoteles için metafor kullanımı yerinde olmalıdır. Yani amaç, bağlam ve varlıklar açısından bir uygunluk, bir gereklilik içermelidir. Bu ilke sebebiyle Aristoteles'in metafor açıklamasının metaforu farklı edebi türlerden ayırmış olduğu, ancak daha sonraki klasik yazar ve düşünürlerin metaforu sırf süs özellikli bir eğretileme vasıtası olarak kullanmış oldukları ifade edilir.²³ Çağdaş felsefede Aristoteles' in metafor tanımının, düz-literal dilde ifadesi mümkün olan şeyler için bir dönüşlülük, çeşitlilik ve ayrıca ifadesi zor ya da mümkün olmayan şeyler için de bir ifade aracı olarak görülebileceği belirtilir. Bu şekilde metafor kullanımı yaygın ve zaman içinde literal olarak algılanan gelen bir ifade biçimi haline gelebilir. İyi bir metafor bağlama göre kurulan ve çeşitli anlam içeriklerine sahip olabilen hiyerarşik bir yapıdır.²⁴ Ki bu da ölü metafor olarak ifade edilmiş olsa da aslında literal olarak kullanılan o metafor hala metafordur ve anlamı derinleştirip daha etkileyici hale getirmeye devam etmektedir. Bu bağlamda ona ölü denilemez, sadece varlığı kullanan veya muhatap olan insan tarafından fark edilmeyecek şekilde olağanlaşmıştır.²⁵ Toplumlar her dönemde dillerinde bu şekilde gizli gibi duran alışılmış metaforlarla yaşar. Zaten bu çalışmadaki maksadımız

²³ Cebeci, a.g.e. , s. 23.

²⁴ Max Black, *Models And Metaphors*, Ithaca: Cornell University Press, 1962.

²⁵ Cebeci, a.g.e. , s. 20. , 21.

esasen, bugün din dilinde de oldukça sıklıkla kullanılan bu ifade biçiminin yani bu dilin içindeki gizli metaforların fark edilmesi ile din dili vasıtasıyla oluşan problemlerin daha doğru anlaşılma suretiyle çözülmeye başlanmasının mümkün olabileceğine dair bir başlangıç fikri bir yapı taşı ortaya koyabilmektir. Burada Platon ve Aristoteles' i ayrıca lafzi dil ile figüratif dil ayrımını yapan filozoflar olarak belirtebiliriz. Aristoteles Platonun felsefeden dışladığı retorik ifadeleri yani antik yunan kültüründen gelen mitik ifadelerle dolu şiir dilini, figüratif dili, sorgulayan bir tarzda metinler kaleme almıştır. Onun düşünce sisteminde figüratif dil lafzi dil tarafından sorgulanmıştır. Figüratif dil ile lafzi dil arasında bir ayrım yaparsak, lafzi dil felsefi düşünceye uygun olan ve dünyanın realitesine uygun olan tek dildir. Nesnelerin gerçekliği ve birbiri ile ilişkilerini temsil edebilecek olan tek dil lafzi dildir. Ancak Aristoteles'e göre figüratif dil, dilin realitesinden sapan bir sistemin ürünlerinden oluşmaktadır.²⁶

Metaforun işleyişinde iki ayrı terim birleşirken öncelikli olanın bir takım özellikleri vurguyla kullanılır, diğer özellikleri görmezden gelinir. Yani kullanılan terimin özellikleri ifadenin maksadına göre elenir. Böylece diğer terim seçilen yönlerle simetrik bir yapıya sahip bir sistem olarak kullanıcı tarafından niyetlilik ile ifade edilirken muhatap tarafından da bağlam üzerinden anlaşılabilir maksadına ulaşır. Örneğin; aslan adam ifadesinde aslanın cesaret ve güçleri vurgulanıp kullanılır ancak diğer hayvani tüm özellikleri görmezden gelinip baskılanır. İnsan üzerine kullanılan bu metafor şahsi özelliklere yüklenmek istenen, bağlama bağımlı haldeki sıfatları etkileyici bir şekilde aktarır. Böylece metaforik ifadenin aktarılmasında etkileyici olan diğer önemli unsur muhatapın şahsi deneyimleri ve çağrışımları olmaktadır.²⁷

Ortaçağda metafor hem kutsal metinlerin anlaşılması için sıklıkla kullanılmakta hem de Tanrı hakkında mutlak bir fikir ifade edilemeyeceği için metafor ile belirlenecek anlamların da eksik veya yanlış olacağı düşünülmektedir. Thomas Aquinas'ın insan kavrayışının eksikliği sebebiyle Tanrı ve din hakkında ki anlama biçimlerinin metaforik olarak kurulması gerektiğini söylemektedir.²⁸ Augustinus (MS. 354- 430) ile T. Aquinas (1225- 1274) Aristo ve Platon'un görüşlerinden esinlenerek bir figüratif dil görüşü

²⁶ Okan Küçük, *Çağdaş Metafor Teorisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 21- 22.

²⁷ Norman Kreitman, *The Roots of Metaphor*, USA: Ashgate, 1999, s. 117-120.

²⁸ Paul Ricoeur, *The Rule of Metaphor*, London: Routhledge, 1997, s. 273- 274.

benimsemiş Hristiyan metinleri yorumlamışlardır. Aquinas'a göre din dili tanrının ifadelerine uygun olmak koşuluyla mecaz içerebilir. Modern dönemde ise bu iki dil ayrımı son vurgulanmış ve ayrıma dikkat çekilmekle birlikte iki dil kullanım biçimi de kendi alanlarında değerlendirilmiştir.²⁹

John Locke (1632-1704) ve Thomas Hobbes (1588-1679) gibi felsefecilerin metafor karşısındaki görüşleri olumsuzdur. Onlar da figüratif dili felsefeden dışlamaktadırlar. Metaforların anlamsız, aşırı duygusal, tecrübi bilgi ile bağlantısı olmayan yanlış fikirler ürettiğini, aldatan ve kışkırtan yönleriyle çeşitli garip manalara sebebiyet verdiklerini öne sürerler. Bu ve benzeri geleneksel görüşe en etkili karşı çıkışlardan biri Frederich Nietzsche (1844-1900) tarafından yapılmıştır. Ona göre anlam konusu metaforik bir temelden yükselmektedir. Anlama ulaştırın bilgi aktivitesi, yaratıcılık ve kavrama kabiliyeti de bu temelden türemektedir ve insan bilgisi ile kültürel oluşum tamamen metaforiktir. Ve metafora karşı keskin olumsuz bir eleştiri halinde olan geleneksel görüşleri anlamın içeriğinin metaforik oluşunu göz ardı etmekle suçlar.³⁰

1.1.2. METAFORUN BENZERLERİNDEN AYRIŞTIRILMASI

Metaforun ne olduğu sorusuna tam manasıyla bir cevap verebilmek için kavramın sınırlarını iyi çizmek gerekmektedir. Metafor terimi kökeni farklı olduğu için sonradan Türkçe'ye geçmeye başlamış ve bu süreçte felsefe ve edebiyat alanında bir birikim ve anlam kazanmaya başlamıştır. Ancak tüm bu kazanımlar dahilinde daha önce diğer dillerden Türkçe'ye geçmiş farklı edebi kelime, terim ve yöntemlerin anlam çerçeveleriyle de örtüşen, kesişen bazı kullanımlarının genellenmesi suretiyle eş anlamlı olarak kabul edilmesi ve farklı edebi sanatların da metafor olarak adlandırılıyor olması dikkat çekmektedir. Bu sebeple metaforun anlam sınırlarının belirlenmesi, benzer diğer terim ve kelime kullanımlarıyla arasında oluşan karıştırmaların doğurduğu anlam kargaşasına karşı bir önlem olarak uygulamaya alınması gereken bir faaliyettir.³¹ Bir şeyin ne olduğu kendisi dışındaki veya kendisine benzediği görülen diğer şeylerden

²⁹ Küçük, a.g.e. , s. 22.

³⁰ Karamehmet, a.g.e. , s. 35.

³¹ Harmancı, a.g.e., s.15.

farkına bakılarak anlaşılır. Bu sebeple Batı’da metafor olarak ifade edilen kavramın Türkçedeki, Arap dilindeki ve bunları içeren edebiyattaki karşılıkları/ benzerleri olduğu iddia edilen kavramların ve üslup biçimlerinin neler olduğuna değinmek için metafor, istiare, eğretileme, mecaz, teşbih, sinekdot, alegori, simge vb. birçok kavram ve terimi öncelikle kendi anlam sınırları içinde tanımlama ve tanıma yöntemiyle çalışmamızı geliştireceğiz. Metaforun ve diğer kavramların geçmişteki sanatsal ve edebi alana dair sınırlandırılmalarına karşın artık kendi isimleriyle kullanılıp gündelik dile yayılmaları veya zaten var olagelen yaygınlıklarının fark ediliyor olması göz önünde bulundurulduğunda bu ayırım zaruri hale gelmektedir. Zira sözlüklerin de içinde bulunduğu karmaşıklığın gitgide gündelik dile yansması ve orada temellenmesi derinlikli ve yerinden kalkmayan anlam sorunlarını doğurabilecektir. Daha önce verdiğimiz misale göre, muhataba verilmek istenen adres, kullanılan kavramlar hakkındaki edinilmiş karmaşıklık sayesinde anlaşılmayacak ve coğrafya tanımlanamaz, açıklanan ve aranan yerin bulunamadığı geniş ve karmaşık bir alan haline gelecektir.

Kelimeler temel anlamlarını ifade edip etmedikleri açısından bakılarak hakikat, mecaz, kinaye ve galat (yanlış söz) olarak ayrılırlar. Sözün öğrenilen ilk/ gerçek anlamında kullanılmasına ‘hakikat’ denir. Bir ilişki sebebiyle ilk anlamı dışında bir manada kullanılmasına ‘meczaz’, sözün ‘hakikat’ anlamında kullanılması mümkün olsa da bu anlamın ifade edebileceği gerekli başka bir anlamı içerecek şekilde “kinaye” ve hiçbir ilişkisi olmayan farklı ve bambaşka bir anlamda kullanılmasına da “galat” yani yanlış sözcük denir.³² Tüm benzetme çeşitlerinin her biri bir kategoriye sığdırılmak istense bu kategorinin en yakın olduğu kavramın mecaz olması kuvvetle muhtemeldir. Zira mecaz bir kelimenin asli ve ilk anlamının haricinde farklı bir manayı yüklenerek kullanılmasıdır. Bu bakımdan bahsedeceğimiz üslup biçimlerinin çoğu temelde birer mecaz olarak görülebilir. Sözlüklerdeki benzer veya muhtelif anlamlarından bir derleme yaparsak mecazı şöyle açıklayabiliriz. Mecaz, kelime manası *geçit, yol, köprü* olan bir söz oyunudur. Sözlükte anlatıma güç ve güzellik katmak için bir ilişkiye veya benzerliğe dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılan söz olarak tanımlanır.³³ Edebiyatta ise bir kelimeyi kendi anlamından farklı başka bir anlamda kullanmaktır. Bu bakımdan mecaz

³² Yekta Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş; Söz Sanatları*, ed. Abdülkadir Gürer, 2. bs., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013, s. 30.

³³ Topaloğlu, a.g.e. s. 846.

bir *sembol* çeşidi olarak görülebilir. Mecaz genellikle kelime mecazları (istiare, alegori, ad değişimi/mecaz-i Mürsel/ düz değişmece/ metonimi mecaz, eksilti/ hazf-ü taksir, kesiş/katı', artımlama/ haşiv) ve fikir mecazları (teşbih/benzetme, tezat/karşıtlama, telmih/anıştırma, mübalağa, teşhis/canlılaştırma, intak/konuşturma) olarak ikiye ayrılmıştır. Tüm bu edebi sanatların Arapça kökenli kelimelerden ve binaenaleyh Arapça kavramsallaştırmalardan türediğini görmekteyiz. Bu sebeple bazı Türkçe karşılıkları kullanımlar ile tam tutarlılık sağlamayıp birbiri yerine de tanımlanmaktadırlar. Söylediği şey ile kast ettiği şey aynı olan üslubun kullanıldığı düz dilin kullanımına yapılan müdahaleler sonucu söylenen ile kastedilen arasında oluşturulan ayrılık olan mecaz dili düz dilden daha etkili ve geniş anlamlar ile kullanım sahasına çıkarılır.

İleride alt başlıklar halinde açıklayacağımız Türkçede metafor ile karıştırılan ve benzetilen diğer edebi kullanım çeşitlerine bakmadan evvel figüratif dilde metafor ile benzer olduğu görülen diğer önemli birkaç figürden bahsetmek gerekmektedir. Öncelikle *simili*, Latince *benzer* sözcüğünden türemiş olup, gibi, -mış gibi anlamlarına gelen görsel duyuyla bağlantısı fazla olan ve iki şeyi karşılaştıran üsluptur. Simili iki şey arasında bir eşlik kurmaktan kaçınır ve sadece belirli sınırlar dahilinde benzerlik ilişkisi kurar bu sebeple metafordan farklıdır. Eski Yunanca *ile* anlamına gelen '*syn*', *dış* anlamına gelen '*ek*' ve *almak* anlamına gelen '*dekhestai*' kelimelerinin terkihiyle oluşan *sinekdoki* kavramı ise bir aktarma çeşididir. Bir nesnenin veya durumun bir parçası bütününe aktarılır ve böylece parçadan bahsetmek ile bütün kastedilir. Eski Yunanca *değiştirme* manasındaki *meta* ve *isim* manasındaki *onoma* sözcüklerinin terkihiinden türemiş olan *metonimi* bir şeyin adının o şeyle alakalı başka bir şeyin yerini almak için aktarılarak kullanılmasıyla gerçekleşir. Metoniminin işleyiş koşulu mekân ve zaman açısından bitişik/yakın olma durumudur. Yani iki şey mekânsal veya zamansal açıdan birbirine yakın, kesişen veya benzeşen olmalıdır ki birbirine metonimik olarak aktarımları yapılabilsin. Ayrıca bu mecaz türü sinekdokiye benzemekle birlikte kişileştirme de içermektedir.³⁴

³⁴ Cebeci, a.g.e. , s. 10-13.

1.1.2.1. TEŞBİH

Teşbih benzetme, benzerlik, gibi olma, benzer veya taklit olma manalarını ihtiva eden ve Arapça *şbh* kökünden gelen bir kelimedir.³⁵ Tüm benzetme yöntemleri içerisinde en geniş sınırları ihtiva eden edebi sanat olarak bilinir.³⁶ Aslında dilin tümü bir metafor, metonim, eğretileme, istiare, mecaz, teşbih, sinekdot, simili birleşiminden oluşur. Ve tüm bu kavramlar ilk bakışta benzetmenin çeşitli türevlerinden ibarettir. Yapılan şey iki olgu, terim veya nesnenin değişmeyen özellikleri içinden birbirine benzeyenleri, eş olanları bulmaktır. Burada Cemil Meriç'in (1916-1987) kitabı tahıla benzetmesi örneği verilebilir.³⁷ Veya aslan gibi adam örneği daha basit ve uygun olabilir ancak neden, hangi özellikleri, nasıl benzettiğimi ayrıntılı açıklamalıyım. Bir karşılaştırma biçimi olarak teşbih, aralarında gerçek ya da mecaz olarak benzerlik bulunan iki unsurdan birini diğerine benzeterek anlamı güçlendirme ve söylenen sözü daha etkili hale getirme yöntemidir. Burada teşbih ile istiarenin farkı için, teşbih benzetilen ile benzetme edatının temelinde yükselirken istiare sadece benzetilene dayalı bir mecaz çeşididir diyebiliriz.³⁸ Genellikle bir benzetme yönü üzerinde ve bir benzetme edatı kullanılarak yapılan bu karşılaştırmanın tarafları *benzeyen(müşebbeh)* ve *benzetilen(müşebbehün bih)* olarak adlandırılır. Teşbih sıklıkla ve en fazla günlük dilde kullanıldığından dolayı en çok bilinen ve en çok kullanılan benzetme biçimidir. Sanatsal bir faaliyet olmaktan çok iletişimin bir yöntemi haline gelmiştir. “*Seni kara saplı bir bıçak gibi sineme sapladılar*” diyen Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun yaptığı teşbih kişisel tasarruf ve şiir dili sebebiyle sanatsal teşbihe örnek olarak verilebilir. Teşbihte benzetilen veya benzeyen unsurların sayısı çeşitli olabilir.³⁹ Teşbih edebiyatta mufassal, mücmel, müekked ve belîğ olarak dört kategoriye ayrılmaktadır. Ancak biz çalışmamızın teşbih üzerine yoğunlaşma amacı bulunmadığından bunlar içerisinden sadece metafor kavramının karşılığı olduğu söylenen belîğ teşbihi açıklamakla yetineceğiz. Ve teşbih ile benzeri türlerin açıklamalarının sonunda bunların metafordan ayrılma biçimi ve farklarını belirtebilmek için kısaca tekrar

³⁵ Nişanyan, a.g.e. s. 445; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1. bs. , İstanbul: Dağarcık, 2013, s. 469.

³⁶ Harmanlı, a.g.e. s. 29.

³⁷ Nihal Çalışkan, “Metaforların İzinde Bir Yazarın Kavramlar Dünyasına Giriş: Cemil Meriç'in Bu Ülke'sinde Kitap Metaforları”, *Dil Araştırmaları*, c. 4 (2009), ss. 87-100.

³⁸ Saruhan, a.g.m. , s. 15. ; Akalın, a.g.e. , s. 285. ; Seyit Kemal Karaalioğlu, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul:1989, s. 483.

³⁹ Saraç, a.g.e. s. 16,17.

değineceğiz. *Beliğ* kelimesi *güzel, açık, sanatlı* anlamlarına gelir. *Beliğ* teşbih, teşbihin sadece benzeyen ve benzetilen yani temel öğeleriyle yapılan çeşidi olarak bilinir. Buna göre *beliğ* teşbihte, benzetme edatı olan ‘gibi’ ve benzeri kelimeler ile unsurlar arası benzetme yönü denilen ortak yönler yer verilmez. Buna örnek olarak ‘Aslan Ahmet’ ifadesi gösterilebilir. Bu ifadede aslında Ahmet adlı kişi belirli ve seçilmiş yönleri ile aslana benzetilmiştir veya aslanın belirli seçilmiş özellikleri Ahmet’e aktarılmak suretiyle bir benzetme yapılmıştır. İşte bu nokta teşbihin metafora dokunduğu yerdir. Metaforik ifadelerin en basiti bu şekilde gerçekleştirilen ve anlam taşıma işlevleri açıkça fark edilen biçimi olarak açıklanabilir.

Edebiyat sınırlarındaki kullanım ismi teşbih olan benzetme ameliyesi insan kavrayışı ve iletişimi için bir temel işlevi görür. Bilahare sanatta olduğu kadar bilimde, felsefede ve hatta matematikte bile insanın anlam oluşturma ve kavrama yöntemlerinden en önemlisi benzetme usulüdür. İnsan dili öğrenirken dahi benzetme yoluyla ilişkiler kurar. Adları nesnelere benzetme ile koşullandırır ve artık öğrendiğinde bu kişi için bir benzetme olmaktan çıkmıştır. Benzetme insan için dünyayı kavramada temel esastır. Ancak bu esas uygulanırken birbirine benzetilen her şey için eşitlikler göz önüne alınıp farklılıklar göz ardı edilmekte ve bu da tekil nesne veya kavramların ayrıştırılmasını zorlaştırabilmektedir. Ve aslında insan psikolojisinin odaklandığı en önemli etken hayatı yaşarken benzetmektir. Yaşam felsefemiz bir diğerinin yaşam felsefesine benzetilerek gelişir, isimlerimiz daha önceki kişilerin isim ve kişiliklerine benzetilerek konular, kişileri sınıflandırmamız benzetme ile olur. İnsanları bütünleştirme ve ayrıştırmamız, sevgimiz kavgamız, barış ve savaşımız ve diğer tüm fonksiyonlarıyla hayatımızın tümü, kavrama ve kavratma tutkumuzun bir ürünü olarak benzetme tuğlaları aracılığıyla dil, mantık ve değer binamızı oluşturur. Evreni içselleştirmemiz onu benzetmelerimize bağımlıdır. Kuşlardan uçmayı, balinalardan deniz altında durmayı, bir fener balığından ucuna yem takılı bir oltayla balık tutmayı, meyvelerin tohumlarından ve sincaplardan tarımı, bir çiçekten nice sanat eserlerini yapmayı öğrenen insan tüm bu ve daha nice faaliyeti evrene bakıp benzetmeler yaparak düşünmüş ve uygulamıştır. Kuran'da Allah'ın bir ibret olarak anlattığı Âdem' in oğullarından Kabil'in öldürdüğü kardeşi Habil'i toprak

altına gömmeyi bir kargadan öğrenmesi kıssası⁴⁰ da insan zihninin benzetme ile öğrenme yetisinin temeline dayanır.

1.1.2.2. TEŞHİS – İNTAK

Teşhis ve intak, her ikisi de benzetme çeşitleridir. Benzetmeyi yapma tarz ve biçimlerindeki farklılıktan dolayı bu şekilde kategorize edilmişlerdir. Teşhis Arapça *şhs* kökünden gelir ve bir kimsenin veya bir şeyin kim ya da ne olduğunu anlama, tanıma ve sonunda varılan yargı/tanı anlamlarına gelir.⁴¹ Edebiyatta ise teşhis kişileştirme, şahıslaştırma, cisim veya suret verme yani canlandırma demektir.⁴² İntak ise yine Arapça kökenlidir ve konuşurma, söyletme, dile getirme manasındadır. Edebiyatta cansız varlıkları canlı gibi/bilhassa insan gibi gösterme ve konuşamayan varlıkları konuşurma biçimindeki sanatlar olarak açıklanırlar.⁴³

1.1.2.3. ALEGORİ

Alegori, metaforu tanımlama ve diğer edebi sanatlardan ayırtırmada önemli bir faktör olup diğer edebi türlerde olduğu gibi anlatma kaygısının yoğunluğu sonucu başvurulan yöntemlerden biridir. Bir düşünceyi veya davranışı daha kısa ve etkili anlatabilmek için yerini tutabilecek, ona farklı yönlerden kaynaklık veya benzerlik edebilecek simgelerle, simgesel sözlerle veya benzetmelerle göz önünde canlandırmak için gereken kullanımlardır.⁴⁴ Soyut kavramları somut nesne veya simgelerle anlatma yöntemidir. Fransızca kökenli kelime aslen “*bir düşünceyi kişileştirerek anlatmak için yapılan resim veya heykel*” olarak tanımlanır. Edebiyatta ise “*düşünceleri semboller ve rumuzlarla anlatma biçimi*” olarak bilinir.⁴⁵ Ayrıca, asıl ifade edilmek istenen konunun özelliklerinde ve şartlarında kendisine benzeyen başka bir konuyla tasvir edilen figüratif

⁴⁰ El-Maide, 5/31

⁴¹ Nişanyan, a.g.e. s. 44.

⁴² Özön, a.g.e. s. 859.

⁴³ Topaloğlu, a.g.e. s. 593. 1250.

⁴⁴ Ali Püsküllüoğlu, *Arkadaş Türkçe Sözlük*, 4. bs., Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2003, s. 49.

⁴⁵ Topaloğlu, a.g.e. , s. 48.

bir söylem, sembolik bir temsil, soyut fikirlerin kişileştirildiği bir anlatı, sürdürülebilir bir metafor olarak da kapsamlı bir tanımlama yapılabilmektedir.⁴⁶ Alegorik bir ifadedeki varlıklar kendileri dışında bir başka varlık için kullanılırken o varlığın alegori halindedir. Alegor, yüzeysel olarak düz anlamlı duran ancak derinlik manaları mecazlı/ öğretilmeli/ kinayeli/ metaforik olan dil kullanım ifadeleridir. Bu bakımdan alegori bir varlığı diğer bir varlığın özellikleriyle ifade etmek bir bakıma onun rengine boyamaktır. Bu kullanımın temel maksadı mevzunun canlılığını artırmak, varlıkları kendileri dışında farklı nitelikler ile donatarak zihinsel olarak daha etkili/zevкли bir anlatım oluşturmaktır. Ancak alegori çoğunlukla metinsel bir düzlemde oluşan bir sembolik ifade yöntemidir. Yüzeysel bir anlamı var olan, ancak bunu derinde oluşturulan bir anlamla/ bir alegorla yani bir sembolik altyapıyla destekleyen metinsel kullanımdır. Ve bu kullanım bir konu bağlamında metin boyunca devam eder. Ve muhtelif nedenlerle amaçladığı manayı aktaramayan metin kurucu kişi farklı gönderimler yaparak yüzeyde birbirine bağladığı kelime ve kavramlar ile aslında derinde kendi maksadını anlatmaya çalışmaktadır. Şeyhi'nin Harname'si, Baki'nin yüzeyde sonbaharı anlatan kelimeler kullanarak derinde hissettirmek istediği yaşlılık hisleri gibi birçok şairin ve şiir dışında aktarılan birçok metnin bir konu üzere uzayan dizeleri ve cümleleri alegoriye bir örnektir. Bu bakımdan alegorinin metafordan farkı için söylenebilecek ilk şey metaforun daha derin ve sınırlanamayan bir ifade biçimi olduğudur. Alegori bu haliyle bir bakıma öğretilmenin bir versiyonu gibi görünmektedir. Öğretilme ile metaforun farkı üzerinde bir sonraki başlıkta duracağız. Aslında tüm bu yöntemlerin de oluşmasını sağlayan çağrışımlarımızın metaforik oluşundan dolayı alegori metafor tohumuyla çiçeklenen bir ağaçta bir yaprak derecesindedir.

1.1.2.4. İSTİARE

Arapça kökeninde kelime, *ödünc olarak alma* manasında kullanılır. Ayrıca ad değişimi olarak da tanımlanır. Edebiyatta bir kelimenin yerine ona benzeyen başka bir kelime kullanma sanatı şeklinde tanımlanır. Esasen, anlam konusunun içeriğinde

⁴⁶Noah Webster, *New Webster's Dictionary of the English Language*, Deluxe Encyclopedic Edition, 9. bs. , USA: Belair, 1985, s.28

mecazlar incelendiğinde öne çıkan eğretileme/istiare terimi Türk dili ve edebiyatında çok eskiden beri metafor terimi yerine kullanılmakta ve bir çok türü ile birlikte istiare olarak adlandırılmaktadır. Metafor ile eşliğine vurgu yapılır. Harf sesin, yazı ise sözün imi/işaretidir. İşaret bir eğretileme olarak görüldüğünde tüm seslerden ve sözlerden bir eğretileme yapma yoluyla dilimizi oluşturduğumuzu kavrarız.⁴⁷ *Eğretileme* olarak da adlandırılan istiare, benzetmenin temel öğelerinden sadece birinin kullanıldığı benzetme çeşidi olarak tanımlanır. Aralarında benzerlik ilgisi bulunan iki sözcükten birini diğerinin yerine kullanılması olarak açıklanır.

İstiareyi analogi alakasıyla kurulan mecazlardan bir çeşit olarak gören bazı edebiyatçılar, edebiyatta taraflardan birinin kaldırılması ve diğerinin kullanılması ile yapılan belîğ teşbihin istiare olduğunu ifade eder.⁴⁸

İstiare için kısaltılmış teşbih tanımı yapılabilir. Bu özelliğiyle teşbih ve mecaz adı altında değerlendirilebilirler. Teşbihte açıkça belirtilen karşılaştırma unsurları istiarede gizlenir, anımsatılır ve manaya zihinsel tecrübe altyapısı dâhil edilerek daha etkili bir anlama oluşturulur. İstiare *müfret* ve *mürekkap* olarak iki ana çeşitte analiz edilmiştir. *Müfret istiareler* bir kelime ile oluşturulan ve açık ile kapalı istiareleri içine alan kategoridir. *Açık istiarede* benzetmenin yalnızca kendisine benzetilen yani güçlü ögesi kullanılarak yapılır. Yani bu istiare yalnızca benzetilene dayanır.⁴⁹ Buna örnek olarak "*Şakaklarıma kar mı yağdı ne var*" cümlesi verilebilir. *Kapalı istiare* ise kendisine benzetilenin açıkça belirtilmediği, yalnızca onun işlevini anımsatan ve onunla alakalı bir unsur bulunduran istiarelerdir. Yani bunlar sadece benzeyene dayalı istiarelerdir. Bu özelliği ile kapalı istiareler teşbih/ benzetme sınırlarını ihlal eder. Bu sebeple onlar teşbihten daha ziyade istiare olarak da adlandırılır. İstiarede maksat bir varlık, nesne veya kavram hakkında konuşurken anlam açısından var olan bir eksikliği doldurmaktır. Bu maksat için karşılaştırma yöntemi kullanılır. Mürekkap istiareler birden fazla kelime ile ifade edilen bir karşılaştırma/benzetme durumunu ifade eder. Burada da birden çok kelime ile anlatılabilecek bir durum, benzeri olan veya bir/birkaç unsuru ile benzeyen bir durum kullanılarak anlatılır. Örneğin; 'Bir ileri iki geri gidiyor' denilen kişi için

⁴⁷ Harmancı, a.g.e. s. 27.

⁴⁸ M. Kaya BİLGEĞİL, *Edebiyat Bilgi Ve Teorileri – Belâgat*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989, s. 154. ; Musa Demir, "Batı 'Metafor'u Doğu 'İstiare'sinin Mukayeseli Olarak İncelenmesi", *Türkbilig*, S. 18, (2009), s. 64-90.

⁴⁹ Müfit Selim Saruhan, "İslâm Düşüncesinde 'İsti'are' (Metafor)", Ankara: 2005, s. 13.

başarısızlık ifade ediyor olmak temsili bir istiare çeşididir. Temsili istiareler dilin kullanımına yayıldıklarında mesel haline gelirler. ‘Akıl Akıldan üstündür’ atasözü haline gelmiş bir temsili istiare olarak gösterilebilir.⁵⁰ Temsili istiareler ayrıca yaygın istiare olarak da adlandırılır. Ve bu isim özellikle gündelik, edebi veya sanatsal dilimizde yani hayatın tümü içinde yaygınlaşmış çağrışımlar haline gelen istiareler olup birden fazla kelimeler ve hatta uzun cümleler ile metin veya dize şeklinde oluşturulabilir. Bu istiareler kullanıldıkları kelimelerin sayısından çok daha fazla kelime ve cümlelerle ifade edilebilecek manaları haizdir. Yahya Kemal Beyatlı’nın bilinen eseri ‘*Sessiz Gemi*’ temsili istiare temelinde şekillenip uzayan dizelere bir örnektir. İstiare, oluşturabildiği mana genişliği sebebiyle belagat bakımından teşbihten daha değerli tutulmaktadır. Ayrıca istiare bir benzetmeye ek olarak bir aynılık belirtme çabasıdır. Benzetilen ile benzeyenin neredeyse tüm unsurlarını birbiriyle aynı kabul ederek istiareler oluşturulur. Bu bakımdan iki durum veya varlık mana olarak bire indirgenir. Bu çabanın olmadığı bir yerde istiarenin varlığından söz edilemez.

Eğretileme/istiare kavramları Arapça kökenli Türkçede kullanılan ancak sembolik veya figüratif kullanılma biçimleri bakımından iyi bir analizi yapılamamış kavramlardır. Metafor ile istiarenin farkına gelecek olursak, metafor bir aktarımdır, taşımadır. İstiare ise diğer adının belirttiği üzere eğretileme yani eğreti olarak bulundurma yani ödünç almaktır. Bu iki fiil arasındaki farka dikkat çekecek olursak öncelikle metaforun kelime manasının nesnel açıklamasıyla başlamalıyız. Bir nesneyi bir yerden bir başka yere aktarmak demek onun yerini değiştirmek ve ona yeni bir konum vermek, taşındığı yeni ortamına da yeni bir biçim katmak demektir. Bu sayede taşınan nesne de taşındığı yer de yeni bir şekle kavuşur. Nesne yeni ortamından dolayı ortam ise yeni nesnesinden dolayı değişmiş yeni bir görünüm kazanmıştır. Sözcükler için düşündüğümüzde -ki bu durum sözcükler alanında kullanılmaya ve tanımlanmaya çalışıldığında da bir metafor yapılmaktadır. Yani metafor kavramının kendisi de bir metafordur. - bir sözcük kendi ilk anlamının bağlamı dışında bir bağlama taşınarak kullanılır. Ve artık o bağlamın bir sözcüğü haline gelir. O bağlamda kullanılan kelime artık sanki asıl anlamıyla kullanılır gibi doğal görünmekle birlikte anlatımı da daha etkin hale getirmiş anlama yenilik katmıştır. Bu şekilde bakıldığında metafor olarak kullanılan bir kelime kopyalanırcasına

⁵⁰ Saraç, a.g.e. s. 25,26.

kullanıldığı bağlamlar arasında taşınarak yayılır ve her bağlamda asıl yeriymiş gibi bulunur. İstiare/ eğretilme ise bir ödünç almadır. Nesnel anlamda düşünürsek ödünç alınan bir nesne yeni ortama ait değildir. Eski ortamı ve sahibine aittir ve yeri oradadır. Yeni ortam ve kişi için de bu kısa süreli bir kullanımdır. Bu sebeple ödünç alınan şey, ödünç alan kişi için yeni bir sahiplik bildirmez. Aksine geçici bir farklılıktır. Bunu sözcükler için kullandığımızda metafora olduğu gibi bir yeniliği değil geçici ve farklı bir yerden alınmış olduğu belli olan bir anlamı ifade eden kullanım biçimi olduğunu fark ederiz. İstiare bir benzetme çeşidi olarak algılanabilirken metafor başlı başına bir yeni anlam oluşturma uygulamasıdır. Metafor ile anlamlar artar çağrışımlar çeşitlenir bağlamlar arası iletişimin etkisi ile dilin bütünlüğü içinde bir genişleme oluşur. İstiarede ise anlamlar artmamakta sadece bir anlam diğerinin üzerinde kısa süreli bulunmak suretiyle muhabata aktarılmak istenen mana etkin gösterilmektedir.

1.1.2.5. METONİMİ

Metonimi, Eski Yunanca’ dan gelen meta (değişimi belirtme) ve onoma (isim) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Retorik bir figür olarak, belirtilen isimler arasındaki bazı gerçek ilişkilerden dolayı bir kelimenin diğerinin yerine geçtiği figür olarak tanımlanır.⁵¹ Metonim nesnelere için bağlamsal bir temsil biçimidir. Bu şekliyle doğrudan temsilden ayırt edilir. Metonimi çağdaş metafor teorisine göre bir şeyi onunla ilgili bir şeye atıfta bulunmak için kullanmak demektir. Buna örnek olarak ‘Jambonlu sandviç onayını bekliyor’, ‘Times basın toplantısına henüz gelmedi’ gibi cümleler verilmektedir. Bu cümlelerin sipariş veren kişinin onay beklediğini, ve Times gazetesinin temsilcilerinin toplantı salonuna henüz ulaşmadığını ifade etmekte olduğu açıktır. Burada kişileştirmeden ziyade ilişkilendirme vardır. Metafor ile metoniminin farkı ayırt edilebilir. George Lakoff ve Mark Johnson’un çalışmasına göre “*metafor ilkece bir şeyi diğerine göre tasavvur etme biçimi ve temel fonksiyonu anlama*” iken metonimi, bir referans olarak görülebilir. Yani bir şeyi diğerini kullanma ve anlama biçimimizi etkileyecek ve anlamı oluşturacak şekilde referans olarak kullanmaktır. Metonimi metaforun maksatlarının bir kısmına hizmet ederken kullandığı şeyin bir kısım

⁵¹ Webster, a.g.e., s. 601.

özelliklerine odaklanır. Metonimik ifadeler de gündelik dilde ve bu sayede günlük sıradan konuşma, düşünme ve eyleme biçimimizde de bulunmaktadır. Ayrıca dini ve kültürel destekle oluşan metonimler nesnel tecrübemiz ile temellenirken sembolik olarak metaforik çağrışımlar ile de ilişkilidirler.⁵²

1.1.2.6. SİNEKDOT

Eski Yunanca’ da *ile* anlamındaki *syn*, *dış* anlamındaki *ek* ve *almak/teslim almak/anlamak* manasındaki *dekhestai* fiilinden türemiş bir kavramdır. Bir şeyin bir parçasının o şeyin tümünü ifade etmek için kullanıldığı bir yöntemdir. Bir çeşit benzetme çeşididir. ‘Parça Bütündür’ ifadesine göre metaforik bir altyapıya da sahiptir. Bir parçanın tamamını ya da bir kısmını görüntüleyen bir konuşma şeklidir. ‘Bahçedeki elmayı kestim’ cümlesiyle kastedilen elma ağacının kesilmesidir. Ancak tasarruflu bir kullanım gereği parça bütün, bütün ise parça olarak algılanmış ve retorik manada bir sinekdot oluşmuştur.⁵³ ‘Şu işe bir el at’ cümlesi el ile gelecek olan yardıma binaen yardım talebi için kullanılmış bir kavramla sinekdokik bir yapı oluşturmuştur.⁵⁴ Görsel anlamda sinekdoki bir nesneyle bir bağlamı ifade etmeye yarar. Sinekdoki de metoniminin bir türü olarak görülmektedir. Buna göre parçanın bütün yerine geçtiği hallerde sinekdoki mevcut olur. Bu durumda bütünüün hangi parçasının kullanılacağı bütünüün hangi boyutuna odaklanacağımıza göre değişir.⁵⁵

1.2. METAFORİK ANLAM - LİTERAL ANLAM AYRIMI

Metaforik anlam ile literal anlam arası ayırım ancak soyut düşünce sistemi gelişmiş topluluklar için geçerli bir durumdur. Somut düşünen bir topluluk bu ayrımı yapamaz. Bu durum çocuk zihni ile yetişkin zihni arasında dili kullanma bakımından bir farklılık olarak kolayca görülebilir. Bu somut düşünce sistemiyle gelişen ve metaforik düşünebilen

⁵² Lakoff ve Johnson, a.g.e. , s. 65- 73.

⁵³ Webster, a.g.e. , s. 996.

⁵⁴ Cebeci, a.g.e. s. 12.

⁵⁵ Lakoff ve Johnson, a.g.e. , s.68

yetişkin zihinleri arasında da fark olarak görülebilir ve olguları veya durumları deneyimleme biçimiyle alakalı bir farklılıktır.⁵⁶

Her dilin çok anlamlıları, eş anlamlıları ve zıt anlamlıları kendine özgüdür. Yani bu sözcük, kalıp ve ifadeler diğer bir dile çevrildiğinde anlamlarında farklılaşmalar olabileceğinden eş anlamlılıklarını, zıt anlamlılıklarını veya çok anlamlılıklarını yitirebilirler. Örneğin; *bright* kelimesindeki çok anlamlılık kelimenin Türkçe çevirisine yansımaz. Kelimenin anlamlarının ayrı ayrı fark edilmesi gerekir. Çünkü bu anlamlar bağlamların, antropolojik altyapısıyla şekillenmiştir. Bright kelimesinin bir anlamı olan 'parlak' ifadesi İngilizce eş anlamı olan 'öfkeyle bakmak' ifadesindeki olumsuz biçimin aksine Türkçe' de 'umut vadeden' anlamında da kullanılmaktadır. Bu farklılıklar ancak toplum ve kültür bağlamından ve dilbilimsel altyapı içinden bakıldığında ayırt edilip anlaşılabilir.

1.2.1. METAFORİK ANLAM

Esasen incelediğimiz tüm kavramlar anlam konusunun sınırları içinde çeşitlenmektedir. Anlamın mecazi yönüne bakıldığında teşbih ve bundan dallanan birçok kullanım fark edilir. Mecazın sözlük anlamları yol, geçilip gidilecek mekan veya hakikatin zıddıdır. Terim anlamı ise söz veya kelimelerin ilk anlamları üzerine daha geniş anlam çağrışımları ifade edecek şekilde kullanılmasıdır. Yani bir söz öbeğinin ilk görünen anlamların ardında başka bir anlam ifade etmesidir.⁵⁷ En önde gelen mecaz veya teşbih benzeri ifade biçimi ise tartışmasız en etkili ve doğurgan olabilen metaforik ifade biçimidir. Türk edebiyatında çok eskiden beri istiare veya eğretileme adıyla anılan ve kullanılan bu biçim çağdaş dönemde dünya edebiyatı ve felsefesinin etkisi ile metaforik ifadeden ayrıştırılabilmektedir. Sanatsal, keyfi veya alternatifleri mevcut bir kullanım şeklinden ziyade günlük dilin temelini oluşturan bir anlama ve anlatma tarzı, dilsel bir çağrışım aracı ve olağan bir ifade biçimi, özellikle de duyuşsal ve duygusal iletişimin önemli bir vasıtası oldukları ve bu sebeple ayırt edilmelerinin önemli olduğu ortaya

⁵⁶ T. Hawkes, *Metaphor*, Londra: Methuen, 1980, s. 39. ; Cebeci, a.g.e. , s. 35.

⁵⁷ Saruhan, a.g.e. , s. 15.

koyulmaya çalışılmaktadır. Bu uğraşı erek edinen öncelikli alan günümüzde dil felsefesini oluşturan çerçeve içerisindedir.

1.2.2. LİTERAL ANLAM

Literal anlam kelimelerin ilk anlamlarıyla kullanıldıklarında ifade ettikleri mana şeklidir. Kelimesi kelimesine karşılık anlamına gelmektedir. Yani *ev* kelimesi genellikle duvarlardan oluşan çatısı, pencereleri ve kapısı olan içinde yaşam sürdürülen bir yapı biçimi anlamını literal anlamıyla ifade eder. Bu anlamı aktaracak şekilde kullanıldığı her yerde literal anlam fark edilir. Literal anlamda edebi herhangi bir içerik, süs ve etkili ifade yoktur. Olgular, nesnelere ve kavramlar ilk öğrenildiği yaygın şekilde ilk anlamları olarak bilinen anlamlarıyla kullanılırlar. Derin bir mana aktarma maksadı bulundurmeyen literal anlam düz anlam olarak da bilinir. Bir nesnenin veya gösterenin anlamına sözlükten bakıldığında karşılaşılan ilk anlam için literal anlam diyebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

FELSEFEDE METAFOR

2.1.KLASİK FELSEFEDE METAFOR

Felsefe tarihinde filozofların metafora yaklaşımı genellikle benzer unsurlar içerdiği için geleneksel bir tepki niteliğindedir. Bu metafordan ziyade figüratif dile bir tepki şeklinde ortaya çıkmıştır. Figüratif dil yani mecazlar ve retorik konusu olan tüm üslup ve sanatlar günlük yaşamın içinde gereksiz ve faydasız oldukları düşünülerek değersiz görülmüştür. Özellikle dünü tüm gerçekliğiyle analiz edebildiği için yarını kurduğu düşünülen bilimin dilinden oldukça uzak kabul edilen bu dil yani figüratif dil bizzat dışlanmış, ciddiyet dışı, tamamen duygulara hitap eden ve gerçeği yansıtmaktan uzak olduğu kabul görmüştür. Retoriğin değerinin teslim edildiği çevreler ve fikirler var olsa da genel kabul kanaat eğreti olduğudur.

Metafor Aristoteles'den bu yana daima gerçek anlamın yer değiştirmesi yani öceaz ifadesi olarak kullanılır. P. Ricoeur metafor için 'minyatür bir şiir' ifadesini kullanır. Ve iki veya daha fazla şey arasında bir konuya odaklanarak benzerlik kurma ilişkisidir. Filozofların tümü metaforu kullanır. Schopenhauer dünya iradedir der, Parmenides varlık birdir şeklinde bir metafor kurar. Descartes ise insan için makine metaforunu kullanır. Klasik felsefede metafor mantığın yerini alarak nesne ve kavramların özlerine dayanır.⁵⁸

Aristoteles'in kullanımlarında görülen metafor, neredeyse tüm teşbih çeşitlerini (eğretileme, teşbih, metonimi, mecaz-ı mürsel vb.) içeren bir kavramdır. Platondan beri

⁵⁸ Zeki Özcan, *Dil Felsefesi III - İkinci Wittgenstein'da Gramer Paradigması*, Bursa: Sentez yayın, 2018, s. 57- 58.

tehlikeli ve felsefi olmayan bakışıyla felsefenin içinden çıkarılmaya çalışılmış olan metafor modern dönemde Heidegger ve Nietzsche ile ve yapısalcılık ve türevleriyle yeniden felsefenin içinde kullanılan bir yöntem olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. Zira tabiat bilimlerinde dahi metaforun birer simge olarak kullanılmakta olduğu ve teoremlerin bu metaforik semboller vasıtasıyla kuruluyor oldukları göz önünde bulundurulduğunda felsefenin dışına çıkarılması olanaksız görülmektedir.⁵⁹

Metaforun ilk kullanımları ve felsefi değerine dair eleştiriler başlığında Platon ve Aristoteles' in metafor hakkındaki ifade ve kullanımlarına ayrıntılı olarak değinmiştik. Bu sebeple burada tekrar ayrıntılarına girmeksizin bu iki önemli filozofun metafor örneklerinden birkaçına değineceğiz. Platon *Devlet*'inde maddi varlıkların ideaların sadece birer gölgesi olduklarını ifade eder. Ve insan doğasındaki eğitilmişlik ile eğitilmemişlik arasındaki farklılığın, ifade ettiği mağara metaforu sayesinde anlaşılabilirliğini belirtir. Buna göre çocukluklarından itibaren bu mağarada bulunma zorunluluğunda olan bir kısım insanların ellerinde başlarını sağa sola çevirmelerini de engelleyecek zincirler bulunur ve sırtları mağaranın geniş kapısına dönük iken yüzleri de kukla perdesine benzer bir duvara dönüktür. Mağaranın dışından mütemediyen geçen çeşitli insanlar kimi zaman sesli kimi zaman sessiz farklı nesnelere kullanmakta ve böylece bir süreç işlemektedir. Mağaradaki insanlar ise dışarıda bulunan bir ışık kaynağı bir ateş veya güneş ışıkları etkisiyle bu hareketlerin sadece duvardaki gölgelerini görebilmektedir. Ve bu insanlar mağaranın dışından geçen o nesnelere gölgelerini tek gerçek olarak kabul edecek ve gelen seslerin de o gölgelerden geldiğinin bir gerçek olduğuna kuşkuyla yer vermeksizin inanacaklardır.⁶⁰ Platon metaforunun bu kısmında eğitimin eksikliğini etkileyici bir sahneyle ifade etmiştir. Devamında ise bu insanların mağaradan çıkışını gerçek dünyayı fark edişini ve bu konudaki etkileşim ve farklılıkları ortaya koyarak görünen nesnelere ideaların birer gölgeleri olduğunu ifade ettiği idealar kuramını açıklamak maksadıyla bir bakıma bilginin insan yaşamı şahsiyeti ve psikolojisi açısından etkisini çağlar boyunca unutulmayacak bir biçimde anlatmıştır. Ayrıca Platonun bir diğer metaforu ise insan ruhunun bir bal mumu olduğunu ifade etmesidir. Buna göre insanı etkileyen her şey balmumu üzerindeki mühür izleridir. İnsan ruhu bir

⁵⁹ Zeynep Gemuhluoğlu, "Metaforların Kognitif İçeriklerinin Felsefe ve Şiir Dili Açısından incelenmesi - F arabi, İbn Sina ve İbn Rüşd Örnekleri-", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, sy. 34 (2008), ss. 121-44.

⁶⁰ Platon, *Devlet*, çev. Cenk Saraçoğlu, Veysel Atayman, İstanbul: Bordo Siyah Yayın, 2013, s.383- 391

bal mumu, ona muhatap olan ve etki eden şeyler de birer mührüdür. Mührün etki derecesine göre silinip gitmesi, insanın etkilenme derecesine göre ise unutulması farklı farklıdır.

Aristoteles ise *Poetika* adlı eserinde devlet biçimlerinden bahsederken iki metafor yaparak anlamı daha etkili hale getirmiş ve anlatımı kolaylaştırmıştır. Demokrasi ve Oligarşi arasındaki farkı açıklamak için demokrasinin kuzey rüzgarları oligarşinin ise güney rüzgarları olduğunu ve ayrıca diğer bir metafor olarak da yine demokrasinin musikideki yumuşak ses tonu, oligarşinin ise sert ses tonu olduğunu belirtmiştir. Bu sayede bu iki yönetim biçimi hakkında bu metaforları duyan kişide ayrıntılı bir açıklama yapmaksızın bir fikir belirlemektedir. Aristo bu metaforu ile bilinmeyi veya daha az bilineni, sıklıkla bilinen ile ifade etmektedir. Ayrıca Aristo devletin bir gemi olduğunu, geminin kaptan ve tayfalarının devletin başkanı ve halkı olduğunu söylerken bunlar arasında tıpkı gemide olduğu gibi düzenli bir iş bölümü olması gerektiğini belirtir. Ve o metaforları kullanma konusunda usta olmanın önemli olduğunu söyler. Çünkü, başka bir kişiden öğrenilemeyen bu uygulama doğal bir yaratıcılık yeteneğine de işaret eder. İyi bir metafor kurmanın nesnel ve durumlar arasında benzerlik kuracak keskin bir zihni görüş sahibi olmak demek olduğunu da belirtir.⁶¹ Aristo metafor anlayışını poetiğin ve retoriğin temeline koyar. Çünkü dilin çok anlamlı yapısının temel belirtisi metafordur ve bu biçim dilin kendi ögesi olsa da veya dili çeşitli varlıksal alanlara bağlayan bir niteliği olsa da, her şekilde şiir ve düşünce bağlantısında merkezi öneme haiz olduğu bilinir.⁶²

Ortaçağda Augustinus, St. Thomas ve daha birçok felsefeci metaforları çoğunlukla kıyaslama biçiminde kullanmış anlatımlarını bu şekilde daha açık ve etkili hale getirmişlerdir. Ancak bizim odaklandığımız metafor kuramı çağdaş felsefede ortaya çıkan ve zihinsel yapımızın büyük ölçüde temelini oluşturan kavramsal metaforlardır. Bu sebeple Augustinus' un benzetme kaynaklı kıyaslama metaforlarından şehir içinde bir aile dünya içinde bir devlettir ve benzeri diğer örnekler üzerinde durmayacağız. Sadece dünyanın her yerinde ortak olan birçok metafor gibi hayat bir tiyatro sahnesidir metaforunu Augustinus' un da kullandığını belirtmekle yetinelim. Yaratıcının nitelikleri hakkında metaforik bir anlama üslubu geliştiren St. Thomas'ın 'Allah insanın çobanıdır'

⁶¹ Bahadır Kılcan, *Metaforlar & Eğitimde Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi*, Ankara: Pegem Akademi, 2017, s. 51

⁶² Gemuhluoğlu, a.g.m. , s.125.

metaforu da bunlardan bir örnek olarak verilebilir. ⁶³ Ayrıca Aquinolu Thomas'a göre insan, bu çelimsiz, bu eksik varlık çırılçıplak doğruya dayanamaz; ondan Tanrı, doğruları öğretilmelere bürüyerek (sub metaphoris) insana bildirir. Böylece örtünme doğruluğun 'koruyucusu' olurken, öğretilme didaktik bir değer ve önem kazanır. ⁶⁴

Felsefenin her döneminde insan düşüncesinin eğilimlerinin sosyal durumunun gelişmişlik düzeyinin etkisiyle değişen çağrışım ve anlama biçimleri metaforik kullanımları da çeşitlendirmiştir. Özellikle metafor ile nesneden nesneye aktarılan anlamların nereden nereye olduğu konusunda dönemlerin özellikleri ile metaforların biçimi arasında önemli bir uyumluluk fark edilmektedir. Örneğin ilk çağda tabiattan insana aktarılan anlamlar, ilk çağın sonlarında sosyal yapıdaki gelişmeler ile evren insan tabiat insan arası etkileşimler üzerinden kurulmuştur. Ve buradan anlıyoruz ki dil insanın dünyasıdır. Ve bu dünya içindeki en etkili hareketi olan metaforik kullanımları bize insanın zihinsel altyapısının resmini verir. Yüzyıllardır dünyanın her yerinde kullanılabilen ve değişmeyen metaforlar olduğu gibi her dönem ve günde yeni oluşturulan ve etkisi kısa süren metaforlar da mevcuttur. Bunları fark etmek çağrışımlarımızı şekillendiren deneyimlerimizin bizler üzerindeki etkisini anlamak için çok önemlidir.

Klasik felsefe ile çağdaş dönem arasında oldukça çeşitli biçim ve alanlarda metafor kullanımını görmekteyiz. Antik dönemde, Hristiyan düşünür ve yazarların kutsal metin açıklamaları ve diğer birçok eserlerinde metaforlar ile sıklıkla karşılaşılır. Her ne kadar metaforların veya genel olarak retoriğin ya da sanatsal ifade biçimi bakımından mecaz çeşitlerinin kullanımları ve incelenmesi klasik felsefenin köklerine kadar uzanıyor olsa da bu kullanımlar çoğunlukla metaforu dilin imgelem mekanizmasının veya şiir üslubunun bir yöntemi olarak görmekte ve bu şekilde incelemektedir. Bunların bilişsel bir fonksiyonunun olduğu ve şiir dili dışında tüm günlük hayata sirayet etmiş bir dil yaşayış biçimi olduğu fikri çağdaş felsefenin ortaya koyduğu bir soru ve çalışma alanıdır. Bu konuyu özellikle mantıkçı pozitivism sonrası dil felsefesindeki gelişmeler ile şekillenmiş olan çağdaş metafor teorisini desteğiyle inceleyeceğiz.

⁶³ Müfit Selim Saruhan, "İslâm Düşüncesinde 'İsti'are' (Metafor)", y.y. ; Black, a.g.e. , 222. ; Nihat Keklik, "Felsefe Bakımından Metafor", *Felsefe Arkivi*, s. 17-36, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/14360>.

⁶⁴ Nermi Uygur, "İğretilme (Metafor) Problemi", *Felsefe Arkivi*, c. 0 (1962), ss. 125-39, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/14597>.

2.2. ÇAĞDAŞ FELSEFEDE METAFOR

Felsefede edebiyattaki üslup güzelliği gayesine karşın, genel olarak anlaşılması kolay olmayan konuları daha basit anlatılır ve anlaşılır hale getirmek amacıyla metaforlar farklı birçok yöntem gibi oldukça sıklıkla kullanılmıştır.⁶⁵ Metaforik kullanımlar dilin normal kullanımlarından farklıdır. Bir metaforun altyapısını anlamaya çalışmak dünyanın daha kolay anlaşılmasını sağlamaya çalışmaktır. Felsefenin uygulama sınırları dilin sınırlarını aşamayacağı için onun dili için bilme ve açıklama dili denilebilir.⁶⁶

Günümüzde yapılan en önemli çalışmalardan olan G.Lakoff ve Mark Johnson ‘un ‘*Metafor Hayat Anlam Ve Dil*’ (*Metaphors We With Live By*)⁶⁷ adlı eserleri Çağdaş Metafor Teorisi adıyla ifade edilen teorinin temel taşlarını ortaya koyar. Bu çalışmada açıklanan anlayışa aynı zamanda ‘kognitif anlam bilim’ de denir. Bu anlayışa göre düşünürken ve eylemde bulunurken kullandığımız kavramlar sistemi de metaforik olduğundan metafor sadece dilde gerçekleşen bir olgu değildir. Bu anlamda metafor bir dil figüründen ziyade bir düşünce ve kavrama figürüdür ve insanın anlama/ kavrama yetisinin bir türü olup, bilinç zihin ilişkisinin anlamı oluşturan yönünde önemli bir figürdür. Metaforun kognitif (bilinç zihin bağlantısı ile ilişkili) içeriği yakın geçmişte mantıkçı pozitivism ve analitik felsefenin öncülüğü sebebiyle batıda daha çok ilgi konusu olmuştur. bu akımlara göre metafor felsefenin doğruluk iddiaları ile alakalı olmayıp günlük dilin temelinde yatan bir kavrayış biçimidir.⁶⁸

⁶⁵ Keklik, a.g.m. , s.17-36.

⁶⁶ Carl Hausman, *Metaphor and Art*, Cambridge, 1989, s. 6,9,14.

⁶⁷ George Lakoff - Mark Johnson, *Metaforlar - Hayat Anlam Ve Dil*, çev. Gökhan Yavuz Demir, İstanbul:İthaki Yayın, 2015.

⁶⁸ Gemuhluoğlu, “Metaforların Kognitif İçeriklerinin Felsefe ve Şiir Dili Açısından incelenmesi -F arabi, İbn Sina ve İbn Rüşd Örnekleri-”, ss. 121-44.

2.2.1. ERNST CASSIRER

Çağdaş felsefede konumuzla alakalı önemli eser ve fikirleri olan Ernst Cassirer, *Sembolik Formlar Felsefesi* isimli eseri ile sembol kavramı üzerinde durarak zihnin aktivitesi ile dilin işlevleri bağlantısını sembol kavramı ve sembolik anlatım üzerinden ele alır. Bilincimizi Kant'ın insan zihninin muhakeme türleri ile imgelem işlevi açıklamalarından yola çıkarak, şekil veren ve yapılandıran bir yeti olarak görür.⁶⁹ Burada zihin ve bilincin yapılandırma işlevine dayanarak, dilin mit ile ilişkisini sembolik formlar adıyla inceler. Ona göre sembolik formlar, bilincin varlıksal olguları birleştirmesi ve şekillendirip yön vermesi anında yararlandığı değişik ifade biçimleridir. İnsanlar izlenimlerini bu formlar ile dönüştürüp ifade etmeye çalışırlar. Ve Cassirer' e göre aslında dil de insan bilincinde var olan sembolik bir temsil çeşididir. Cassirer' in sembolik form kavramı sembolleri, sanat ve dini ifade eden kültürel biçimlerini, zamansal ve mekânsal neden sonuç ifadeleri gibi günlük yaygın biçimlerin hepsini içine alır.⁷⁰ Cassirer mantıksal analize uygunluğu en az alanlardan biri olan dinin ve mitlerin ifade biçimlerinin sembolik olmalarının mecburiyetinden bahseder. Cassirer'in sembolik form tanımı içerisinde ele aldığımız metaforu incelediğimizde günlük dilin ve dinin çoğu ifade biçimleri ile karşılaşmaktayız.

2.2.2. SUSANNE LANGER

Çağdaş felsefenin önemli düşünürlerinden biri olan Susanne Langer, Ernst Cassirer' in bilinç ve sembol kavramı hakkındaki görüşlerinden etkilenmiştir.⁷¹ Susanne Langer insanın kendine has özelliği olan dilinin kendine özgü özellikleri ve

⁶⁹ Kant'a göre insan zihni, belirleyici muhakeme ve tefekkür muhakemesi olmak üzere iki şekilde işler. İmgelem işlevinin de belirleyici muhakeme ile yetinmeyen zihnin tefekkür muhakemesi ile temsil hallerinin ortaya koyduğu yeni anlamları üretip farketme kabiliyetinin sonucu olduğunu söyler. ; Cebeci, a.g.e. , s. 36-42.

⁷⁰ Cassirer, a.g.e. , s. ; Cebeci, a.g.e. , s. 59 – 64.

⁷¹ Susanne Langer, *Feeling And Form*, Londra: Routledge, 1979, s. ; Langer, *Philosophy In A New Key*, Londra: Routledge, 1979, s.

gereklilikleri olduğunu düşünür. Gerekliliklerinden biri de sembollerle ifade edilme olma ihtiyacıdır. Semboller buna göre insan düşüncesinin bir yetisidir. Duyuların algıladıkları önce sembollere ve sonra da düşüncelere dönüşürler. Yani sembolik kullanımlar düşünce sistemimizin temel taşı ve başlama noktasıdır. Ve düşünme faaliyeti semboller üzerinden gerçekleşir.⁷² Bu ifadeler Langer'in metafor hakkındaki görüşlerini bir açıdan açıklamaktadır. Metaforu bir sembolik ifade biçimi olarak görerek dilin temel kullanımlarından biri olarak kabul eder.

2.3. DİL FELSEFESİNDE METAFOR

Çağdaş metafor teorisi felsefe ve düşünce tarihinin metafor hakkındaki görüşlerinin karşısında ciddi bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Önceki başlıklarda üzerinde durduğumuz bu görüşlerin ardından dil felsefesinin metafor hakkında ileri sürdüğü görüş ve yeniliklere değineceğiz. Çağdaş metafor teorisine göre metaforun insan düşüncesinin temel faktörü olduğu fikri düşünce tarihi için bir keşif olma niteliğindedir. Her keşif gibi bu da birçok şeyi değiştirme fonksiyonuna sahiptir. Dil felsefesindeki farklı metafor tanımları yerine felsefe ve dilde önemli dönüşümlere sebep olarak çağdaş metafor teorisinin çıkış noktası olacak fikirleri ileri süren Wittgenstein için metaforun ne olduğuna değineceğiz.

2.3.1. WITTGENSTEİN'DA METAFOR

Sözcüklerin tümünün bir anlamı olduğu ve bu anlamın da sözcüğün temsil ettiği nesnenin kendisi olduğu düşüncesi Wittgenstein'in birinci dönem eseri olan TLP'nin temel karakteristiği olmakla birlikte ikinci döneminde de eksiklerini tamamlayıp üzerine eklemeler yaparak ayrıntılı bir dikkatle sunduğu fikridir. İlk defa Wittgenstein Cambridge'de gündelik dilin ifadelerini analiz ederek anlam sorunu ve dilin maksadı ve işlevleri hakkında önemli keşifler ortaya koymuştur.⁷³ Yaptığı eklemelerin en önemli

⁷² Cebeci, a.g.e. , s. 58-60.

⁷³ Özcan, a.g.e. , s. 12.

ürünü ise şüphesiz *dil oyunları* kuramıdır. Burada ilk defa kullandığı *oyun* kelimesinin kullanım biçimi ile *dil* kelimesinin kullanım biçiminin benzerliğini ortaya koymuştur. Bu benzerliğin oluşturduğu anlama göre dil öğrenimi bir tanımlama değil alıştırma olarak görüldüğünden, farklı şekillerdeki alıştırmalar dilin farklı anlamlarını oluşturur. Bu alıştırmaların öğrenilmesi ile bir sözcüğün anlamının göstermeyi amaçladığı nesnenin görüntüsü haricinde içerdiği edim uygulaması da öğrenilir. Böylece sözcük ile öğrenilen ve oluşan anlam, sözcüğün işaret ettiği nesne ortadan kalksa dahi o sözcüğün taşımaya devam ettiği bir niteliktir.⁷⁴ Bu sayede bir dilin kelimelerinin öğrenilmesiyle o kelimelerin farklı kullanımları halinde takınılması gereken tutumlar da alıştırmaların çeşitliliği dâhilinde öğrenilir. Ve böylece dilin tümü aslında nesnelere ve sesler birliği olmaktan çok bir metaforlar topluluğudur. Ve bu metaforları da yaşam biçimleri ve oyunlar/alıştırmalar olarak öğrenmekteyiz. Yani dili konuşmak bir etkinliğin bir parçası olduğundan metaforlar da bu etkinliğin yöntemsel bir oluşum temelidir. İşte metaforların görevi de bir dil oyunu yani bir alıştırma olduklarından, anlamın etkili biçimde kavranması ile kelimelerin takındırmayı amaçladığı tutumun etkinliğidir.

Wittgenstein'in felsefi yöntemi metafor, analogi ve imgeyle açıklama şeklindedir. Analogi yöntemini en çok Felsefi soruşturmalar (PI) eserinde fikirlerini açıklamaya başladığı oyun ve dil arasında kurduğu analogi ile ifade eder. Onun yönteminde iki veya daha fazla şey arasında bulunabilen en az seviyedeki benzerlik ortaklığı -buna satranç ile futbol arasındaki oyun olma açısından benzerlik örnek olarak verilebilir- anlamında olan analogi, hususi akıl yürütmenin gerekli tarzıdır. Onun analogileri kullandığı kavramların anlatılmak istenen duruma uygun yönlerini ön plana çıkarırken diğer yönlerine dikkat çekmez. Bu üslup analogi ve metaforun kullanımında çoğunlukla böyle gerçekleşir. Wittgenstein diyalogu tenis oyununa benzettir. Diyalogun tarafları iki tenis oyuncusunun top ile oynamaları gibi kelime ve cümlelerle oynarlar. Bu gibi birçok analogiyle geliştirdiği ikinci dönem düşüncelerinde Wittgenstein benzer görünen şeylerin hakikatte farklı olduklarını iddia etmektedir. Onun dil için kurduğu diğer analogi iplik analogisidir. Buna göre ipliğin oluşumunda liflerin bağlanması gibi dil de kelimeler ve sözcükler ile bağlanarak oluşur ve dayanıklılıkları liflerde olduğu gibi kelimelerin birbiri ile ilişkileri ile alakalıdır. Böylece dilin kullanımlarının dayanıklılığı ile kavram ve cümlelerin bağlam

⁷⁴ Ömer Faik Anlı, "Wittgenstein'da 'Dil-Oyunu' Kavramı Bağlamında 'Özel-Dil Sorunu'nun Ve Yeni Bir Oyun Olanağı Olarak Metafor Kullanımının İncelenmesi", *Dört Öge*, c. 2, sy. 4 (2013), s. 151,152.

ve duruma göre farklılığa uğramaması anlatılmak istenmiştir. Ancak Wittgenstein'in analogi kullanımını bilinç zihin bağlantısı ile alakalı bir içerikte değildir. Onun analogileri keşif değil anlatımın açıklığını ve berraklığını sağlayıp doğru kullanılma şeklini artıran biçimlerdir. Onun ifadesine göre, Analoji kötü bir kullanım değildir. Çünkü dilde ifade ettiği şey; bir önermenin anlamının gerektirdiği tek şeyin kelimelerin gramer açısından doğru kullanımıdır.⁷⁵

İki şey arasındaki zorunlu ilişkiyi ifade eden metafor, Wittgenstein'da yorumlama ve ayrıntıya girilmeksizin yapılan yoğun analogilere dayanır ve düz anlamlarının betimleri olarak yer alır. Dil için en çok kullandığı metafor satranç metaforudur. Satranç taşı ile oyun arasındaki ilişkiyi gramer ile kelimeler arası ilişkiye, satranç taşlarının hareketini kelimelerin gramer kullanımına bağlar. Ve buna ek ayrıntılı açıklamalar yorumlamalara gerek duymaksızın devam eder. Çünkü satranç hakkında bilgi sahibi olan kişi bir oyun olarak satrancın dilin grameri hakkında bir metafor olarak kullanılmasını anlayacaktır. Anlaşılan bir şeyin ise yoruma ihtiyacı yoktur. Wittgenstein'da metaforlar mantığa dayanmaz. Ancak metaforu da mantığın yerine koymaz. Metafor kullanımını dilde anlaşılması zor olan durum ve kavramların kullanımını tedavi eden bir yöntem olarak kullanır. Onun metaforları dilde yeni bir keşif ortaya koymaz ve bilişsel zihinsel bir yöntem de değildir. Metafor gündelik dilin kullanımları içinde var olan doğal bir süreçtir. Wittgenstein'in en önemli metaforu dil oyunu metaforudur. Ve bu metaforla bir sistem kurmaksızın sadece bir bağlantı kurarak dilin işleyişini, kullanımını ve öğrenimini bilinen bir durum ile olan benzerliği vasıtasıyla ifade eder. Metaforlar dil vasıtasıyla yapılan açıklamalar olup dilin bir tanımlaması veya açıklaması değildir. Ancak metaforun metafor olduğu unutulmamalıdır. Zira bir metaforun lafzi bir ifade olarak görünmeye başlanması onun deneysel bir bilgi ile empirik bir biçimde oluştuğu varsayımına ulaştırabilir. Metaforik ifadeler sezgi, duyu ve tanımlamalar ile oluşan bir bilgi olarak görünür. Bu durum da keşif algısına yol açar ve metaforik kullanımlarının gündelik dil içindeki akışının oluşturacağı anlam biçimlerini bozarak kavrama yanlışlıklarına sebep olur.⁷⁶

⁷⁵ L.Wittgenstein, Felsefi Soruşturmalar, §28. ; Özcan, a.g.e. , s. 56-57.

⁷⁶ Özcan, a.g.e. , s. 59.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE METAFOR

3.1. KUR'AN DİLİNİN ANLATIM ÇEŞİTLİLİĞİ

Kur'an-ı Kerim'i anlama amacına yönelik olarak geçmişte lafzi ve kültürel okumalar yapılmış. Bu okumalarda geleneksel tarzda lafzi manasına odaklanıldığında metnin esasını ve orijinalliğini korumak amaçlanmıştır. Kültürel okumalarda ise metnin lafzi anlamları ikinci derecede önemli görülerek toplumsal ve kültürel koşullar içerisinde anlaşılmaya çalışılmıştır.⁷⁷ Retorik ve şiir dilinin en önemli ortak unsuru olan metaforlar ayrıca din dilinin de kullanım esasları arasında bulunurlar. "İslam düşüncesi içinde mecaz/metafor olgusunu incelemek, felsefenin olduğu kadar belagat, nahiv, kelim, fıkıh, tasavvuf gibi disiplinlerin de alanlarına dahil olmayı gerektiren girift bir meseledir ve tüm bu disiplinlerin hem dinle hem de düşünceyle olan ilişkilerinin kesiştikleri noktada bulunduğu için birçok yönden ele alınmalıdır."⁷⁸

İslam düşüncesindeki ilmi aktiflik döneminde ilk oluşturulan eserler dil edebiyat ve şiir alanında eleştirel açıdan ortaya konulan eserlerdir. Bu bakımdan İslam düşüncesinin ilerleme biçimi, batı düşüncesinin o dönemlerde ve sonra gerçekleşen ilerleme biçimlerinden ayrılır. Zira Kur'an'ı Kerim'i anlamak ve yorumlamak amacı, dil ve edebiyat çalışmalarını şekillendirmiştir. Bu sebeple dilin daha dolu ve berrak kullanımında büyük işlevleri olan metaforların bilişsel içeriklerinin olup olmadığı konusunda bir sonuca ulaşmak üzere sorular sormak İslam düşünce tarihi için büyük önem arz eder. Belagat ve kelim alanındaki tartışmaların dil ve edebiyat ekseninde gerçekleştiği fark edildiğinden dolayı mecaz olgusu, benzerleri ve türleri de bu bağlamda çok önemli bir yer tutar.⁷⁹ Din dilini de içeren ve açıklama yöntemlerinden biri olan hatabi

⁷⁷ Osman Eyüpoğlu, Murat Yıldız, "Kur'an'ı Anlamaya Yönelik Literal Ve Kültürel Yaklaşımların Sosyal Değişmeye Uyum Açısından İşlevselliği", MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.3. , s. 3. , (2016), s. 163-198.

⁷⁸ Gemuhluoğlu, a.g.m. , s.122.

⁷⁹ Gemuhluoğlu: a.g.m. , s.125.

yöntemin kökeninde ortaya çıkan bir dal da metafordur. Ancak biz din dili hakkındaki muhtelif fikirlerden bahsetmeyecek konumuz olan metaforlara odaklanacağız.

3.2. KUR'AN DİLİNDE METAFORUN MECAZDAN AYRILMASI

Kur'an dilinde metafor denildiğinde akla ilk gelen genellikle istiareler olmaktadır. Ve bu konuda islam düşünce ve edebiyatında çok çeşitli çalışmalar ve oldukça hacimli eserler mevcuttur. Her birine değinmemiz çalışmanın hacmi ve içeriği açısından mümkün olamayacağı gibi maksadımız açısından da gereksizdir. Bu konuda incelenmesi uygun birkaç çalışmayı örnek olarak vermemiz yeterli olacaktır: İbn Kuteybe (ö. 276/ 889) **Tevil-u Müşkili'l-Kuran**, Ibn cafer (ö.320/932) **Nakd üş-Şiir'** , Ali Abdülaziz el-Cürcani **El-Vasata**, Hatimi (ö. 388/ 998) **El-Risale El Mudiha Fi Zikr İs-Sarika**, Abdulkahir el-Cürcani (ö. 471/1078) **Esrar ül- Belaga** ve **Delail ül-İcaz**. Bu eserlerden biri istiare içerisinde birçok mecaz ve teşbih türünü açıklarken, bir diğeri istiare teşbih mecaz sanatlarının arasındaki farklılıkları açık bir şekilde ortaya koyar. Abdulkahir el Cürcani istiareyi iki şeyin birliği iddiası olarak tanımlayarak incelerken yapılan uygulamayı gereksiz bir aktarım olarak görür. Ona göre istiare üç çeşittir. Birinci kısım istiareler, bağlantılı ve aynı sahada bulunan fikir ve varlıklar arasında yapılan bir karşılaştırmanın ürünüdür. İkinci kısım istiareler, nesnelere ve varlıkların kesin ve tam özelliklerinin karşılaştırılması ile oluşur. Üçüncü kısım istiareler ise, görünümü istiareye benzemeyip kurulan ilişkinin anlam derinliği içerisinde kavranabildiği istiarelerdir. Cürcani' nin tanımındaki bu üçüncü tür bizim odaklandığımız metaforik altyapıda şekillenen kullanımlara benzemektedir.⁸⁰

Önceki bölümde ifade ettiğimiz üzere, metafor bir bilinç ve dil ortak çalışması olarak her dönemde günlük konuşma ve anlama biçimlerinde aktif bir şekilde bulunmaktadır. Bu insan zihninin anlama yetisinin temel bir yapısal özelliğidir. Soyut düşünme aşamasında insan varlıksal olmayan durumları özellikle metaforik ifadelerin altyapısı ile kavramaktadır. Bunların örneklerini bir sonraki başlıkta vereceğiz. Metafor ve istiare konusundaki ayrıntılı açıklamaları daha önce belirtmiştik. Metaforun

⁸⁰ Saruhan, a.g.e. , s. 19-20.

açıklanmaya ihtiyaç duymaksızın bağlam içinden seçilip hemen anlam oluşturan bir ifade tarzı olmasına karşın istiare de yine anlamı genişletmekle birlikte bazen yorumlanabilir olan ve daha çok keyfilik içeren bir güzelleme çeşidi olarak görebiliriz. Dikkat etmek istediğimiz kullanımlar özellikle Kur'an-ı Kerim' de muhatabın hissetmesi ve anlaması istenilen ifadelerin metaforik altyapıda şekillenmiş ve ayırt edilebilen biçimleridir.

3.3. KUR'AN-I KERİM'DE METAFOR ÖRNEKLERİ

Metaforlar dikkati amaçlanan noktaya çekmek, derin bir kavramaya sebep olmak, duyguları etkilemek ve ortaya çıkarmak, duyuları aktif hale getiren bir imaj oluşturmakta bir alet fonksiyonundadırlar. Metaforun belirttiği anlam ile oluşan resim, insana üçüncü bir şıkkı vermeyerek belirsizliği yok eder ve güçlü bir kavrayış oluşturur. Ve bu kavrayışla kişi karşılaştırma sonrası bir tercih/cevap/tepki/tutum geliştirme mecburiyetiyle başbaşa kalır. Metaforla oluşan hızlı geçiş sonrasında insan zihni bu resme bir anlam vermek durumunda kalır. Kıssaların psikolojiyi çok yoğun etkinleştiren metaforik yapıları vardır. Kıssalar insanlık dersidir. Anlatım biçimleri ve vurguları bunu destekler. Kur'an'da sorular ve metaforlar ile derinlerde gizlenmiş olan anlam gün yüzüne çıkarılmaya çalışılır kişi zihnindeki şeyi daha açık ifade etmek zorunda kalır.⁸¹ Bir metaforun altyapısını anlamaya çalışmak dünyanın daha kolay anlaşılmasını sağlamaya çalışmaktır diye belirtmiştik. Bu anlayışa binaen Kur'an-ı Kerim'deki metaforların altyapısını anlama çalışmasının Kur'an-ı Kerim'i daha iyi anlama çabasını destekleyeceğini söyleyebiliriz. Her şeyden önce Kur'an'ın en yüksek seviyede anlam çeşitliliğine haiz bir metin olarak bugün insanına hitap ettiğine ve bağlamlarının zenginliğine olan inancımız bu alanda yapılması amaçlanan derinlikli nice çalışma için bir teşvik olmuştur. Bu çalışma vesilesiyle ve Kur'an ile muhatap olunan her zaman ve zeminde karşılaştığımız zengin nice bağlam ve örnek içerisinden bir dizi bağlam ve örneği seçmiş olmamız bunların hepsini ortaya çıkarıp açıklama konusundaki kudretimizin acziyetindedir.

⁸¹ Behlül Tokur, "Kur'an'da Soru Kalıpları Ve Metaforlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 36 (2011), ss. 105-18.

Bu örnekleri seçmemizin sebebi, ilgili ayetlerin seçili felsefi yöntemin kalıpları açısından inceleme ve analize cevap verme açıklığı ile birlikte araştırmanın sağladığı kavramsal birikimin odaklanabileceği ve ayrıca çarpıtma ile farklı derinlikte yorumlara sebebiyet verme gibi problemlere yol açmamak maksadıdır. Zira Kur'an'ı incelemenin onun yanında durmak, hakikate onunla bakarak onunla yaşamının bir yolu olması, teknik incelemelerden arınmış/muaf özelliklere haiz olduğu anlamına gelmemektedir. Hakikat olarak nitelendirdiğimiz iman kitabını incelemek bir görev olarak nitelendirilebilir. Bu inceleme teknik ve çağdaş tüm yöntemlere açık ve Kuran apaçık bir doğrulukla insana muhataptır.

Daha önce belirttiğimiz Kur'an dilinin anlatım çeşitliliği arasından bir tür olmak üzere, 2. bölümde açıklanan gündelik dil felsefesi açısından metafor kullanımı ve ayırt edilmesi kapsamında Kur'an'ı Kerim'deki metaforları inceleyeceğiz. Öncelikle yığılma bir tarzda ve birbirinden kopuk derlemeler yerine bağlantılı ve konu bütünlüğü içerisinde birbirine anlam açısından destek olan metaforları seçmeyi ve seçtiğimiz metaforik ifadeleri konularına göre kategorize etmeyi tercih ettik. Buna binaen ilk olarak Allah lafzının nitelendirildiği ayetlere öncelikle dikkat çekeceğiz. Ardından sırasıyla Kur'an, iman, dünya hayatı, cennet, cehennem, adalet vb. konular altında ayırt ettiğimiz metaforları inceleyeceğiz. Seçtiğimiz metaforların muhatap için bir açıklamaya ihtiyaç olmaksızın anlaşılması Kur'an-ı Kerim'in indirildiği dönemde mümkün olduğu gibi şimdi de mümkündür. Zira metafor, anlatımı zor veya imkansız konuları anlaşılır kılmak ve muhataba bir tutum takındırmak maksadıyla sözü etkili olarak ifade eden ve muhatabın da kolaylıkla anlayabildiği çağrışımlardan oluşan bir söylem türüdür. Her dilin kullanıcısı içinde yaşadığı metaforları bilir ve farkında olsa da olmasa da kullanır. Ayetlerdeki metaforlar anlaşılması zor ifadeler değil aksine anlaşılması için pekiştirilerek anlatılmış etkili sözlerdir. Muhatapların anladığı sözler yoruma ihtiyaç duymaz. Bu sebeple çalışmadaki maksadımız metaforların anlaşılmasının önemini ortaya koymak olduğundan yorum içermeksizin kısa açıklamalar ile seçtiğimiz metaforları inceleyerek ifade edeceğiz. Bu faaliyet metaforun yorumu değil sadece muhatapta oluşturduğu mananın bir açıklaması olacaktır.

3.3.1. ALLAH HAKKINDAKİ METAFORLAR

- *Allah rabdir/ efendidir/koruyucudur/dayanaktır/yöneticidir.*

Fatiha suresi 1. ayette bulunan “O alemlerin rabbidir” ifadesi *rab* kelimesinin bir metaforik altyapı ile kullanılması sonucu maksadı olan manaya ulaşmaktadır. Yani Allah var olan her şey için bir efendi, koruma, dayanak ve yönetendir. Bu manayı ifade eden ayetlerin sayısı o denli fazladır ki burada hepsini belirtmemiz mümkün olmayacaktır. Ancak birkaçına burada yer vereceğiz.

Kehf suresi 14. ayette geçen “... *bizim rabbimiz göklerin ve yerin rabbidir...*” cümlesi ‘Allah rabdir/ efendidir/ koruyucudur/ sahiptir/ yöneticidir.’ şeklinde bir metafor kalıbının çağrışımları ile muhatabına seslenir. Ayetin devamı da manayı derinlemesine pekiştirmektedir.

“... onlar rablerine iman etmiş gençlerdi; ve biz de onların hidayetlerini artırmış ve yüreklerini sabit kılmıştık. Başkaldırdıkları zaman şöyle konuşmuşlardı: ‘Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin rabbidir. Ondan başkasına asla ilah demeyiz. Eğer söylersek, sınırı aşmış oluruz/saçma bir söz söylemiş oluruz.’”⁸²

Yine Bakara suresi 5. ayet ve Bakara suresi 21. ayet bu metaforun ifadesiyle muhataba ulaşır.

‘İşte onlar Rab'lerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler ve kurtuluşa erenler de işte onlardır.’⁸³

‘Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız.’⁸⁴

⁸² El- Kehf, 18/14.

⁸³ El-Bakara, 2/5.

⁸⁴ El-Bakara,2/21.

3.3.2. KUR'AN HAKKINDAKİ METAFORLAR

- *Vahiy bir kitaptır/ kılavuzdur. Allah bir rehberdir.*

Bakara suresi 2. ayetteki *El-kitap* kelimesi bir metafordur. Çünkü Kitap'tan kasıt, yazılı bir metin değil, ilahi vahiydir. *zalike* kelimesiyle işaret edilen ise peygamberin dilinden dökülen *vahiy / ilahi kelam*dır. Kitabın bir *rehber* olma niteliği ise cümlenin devamında *hüden* lilmüttegyn ifadesiyle belirtilmektedir. Yani bu duyduğunuz *sözler* muttakiler/Allah'a inanan ve O'na ortak koşmayanlar için bir hidayettir/hidayet rehberidir.⁸⁵

- *Vahiy ilahi bir kelamdır.*

Kehf suresi 6. Ayette geçen حديث kelimesi sözlükte konuşma, kelim, karşılıklı konuşma/ diyalog, haber ve eş sesli olarak da yeni, ilk ortaya çıkan manalarına gelir. Bu ifade Kuran hakkındaki ayetlerin çoğunda bulunmaktadır. Kuran-ın ilahi bir şekilde oluşan yepyeni bir kelam/ konuşma olduğunu muhatabına, karşılıklı konuşmanın tüm özelliklerini çağrıştırmak suretiyle etkileyici biçimde aktaran metaforik bir ifade olarak Kuran-ı Kerim'de çok sayıda yerde karşımıza çıkmaktadır.

3.3.3. PEYGAMBER HAKKINDAKİ METAFORLAR

- *Peygamber bir rehberdir, yol göstericidir, çobandır.*

Kuran-ı Kerim'de bu metafor ile şekillenen birçok ayet bulunmaktadır. Bunlardan birkaçını ifade etmekle yetineceğiz. Bakara suresi 38. Ayetteki “Tarafımdan size bir yol gösterici gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir” ifadesi peygamberin bir yol gösterici, bir rehber olduğu ve hatta yaşamın bir yolculuk olduğu metaforunun temellendirmesi ile oluşmuştur. Yine İsra suresi 94. ayette peygamber için “*doğru yolu gösteren bir rehber* “ ifadesi bulunmaktadır.⁸⁶

⁸⁵ El- Bakara, 2/2.

⁸⁶ El- Bakara, 2/38. ; el- İsra, 17/94.

- *Peygamber bir müjdecidir/ bir uyarıcıdır.*

Birçok ayette olduğu gibi İsrâ suresi 105. Ayette de Allah peygamberine “...Biz seni de sırf bir müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik.” diyerek tüm kuran muhataplarına peygamberin asıl olan görevini ve en önemli özelliğini ifade etmektedir. *مبشر* ve *نذير* kelimeleri Arap dilinde açıkça müjde veren ve ikaz eden haberci olarak anlaşılmaktadır. Peygamberlik görevinin tüm toplumsal bütünlüğü yanı sıra soyut bir yönü de mevcut olduğu göz önünde bulundurulursa bu ifadenin insanları metaforik bir çağrışım ile etkilemiş olduğu ve olacağı düşünülmektedir.

3

.3.4. İMAN HAKKINDAKİ METAFORLAR

- *İman en önemli duyu algısıdır. İman etmeyenlerin tüm duyuları iptal/ işlevsizdir.*

Bakara suresi 18. ve 20. ayet arasında verilen benzerlik teması kulak, dil ve göz organlarının işlevleri ile desteklenen bir metaforik anlatım üzerinde şekillenmiştir. İman etmeyenler duyamayan, göremeyen ve dilleriyle konuşamayan varlıklar ile eş şekilde konumlandırılmıştır. Yine 20. ayette Allah'ın iman aydınlıktır, inkâr karanlıktır, metaforları üzerine kurduğu ifadeler ile mana etkili bir şekilde anlaşılmaktadır. Buradaki metaforik anlatım birkaç şekilde yorumlanmıştır. Birine göre, iman edenlerin varlığı şimşegin aydınlığıdır metaforu temelinde yapılan yorum şöyledir; Müşrikler inkârları sebebiyle insanın yaratılışından beridir aradığı sebebi/hidayeti (aydınlığı) kaybedip karanlıkta kalmışlardır. İman edenlere yaklaştıkça ışık altında yürüyebiliyor, yani onlardan faydalanıp, dünyevi yarar sağlayabiliyor az da olsa anlayabiliyor, inkâr ettikçe karanlıkta kalıyorlar, yani hiçbir şey anlayamıyorlardır. Bir diğer yorum felaketler ve hastalıklar şimşektirler metaforu üzerinden şekillendirilmiştir. Buna göre inkâr edenler bir hastalık anında hakikati az da olsa anlayabilir ve şimşek aydınlığına eş bir şekilde aydınlık ile imana yaklaşabilirler, ancak rahata ulaştıklarında yani şimşegin ışığı bittiğinde yine inkâra yönelir ve karanlıkta kalırlar. Bu ayetlerdeki metaforik ifadeler birçok farklı yoruma sebep olsa da her biri yine iman aydınlıktır, inkar karanlıktır

metaforu üzerinde yükselmiş olduğundan ters mana ve ihtilaflara mahal bırakmamaktadır.

- *İman sözdür, ahiddir, anlaşmadır, sorumluluktur, yemindir, yoldur.*

Bakara suresi 27. ayette الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ ifadesi inkâr edenler sözlerinden dönenlerdir anlamındadır. Bu metafora göre inkâr etmek anlaşmayı bozmaktır, sözünden dönmektir, kuralı çiğnemektir, sorumluluğu kabul etmemektir, yemini çiğnemektir.

- *Din yoldur.*

Araf suresi 16. ayette bulunan '*doğru yol*' kelimesi diğer birçok ayette olduğu gibi dini temsil eden bir metafordur. Bu ifade çeşidi kaynakların çoğunda dinin benzetildiği öge olan 'yol' açıkça belirtildiğinden açık istiare olarak tanımlanır.⁸⁷ Bu ayet şeytanın insanları doğru yoldan saptırmak ve Allah'ın insanlara gösterdiği doğru yol üzerinde pusu kurmak üzere Allah'a söz verişini anlatır.⁸⁸ Cümlelerin tamamı dinin bir yol olduğu metaforu üzerinden şekillenirken muhatap bu cümleyi direk anlamaktadır. Zira yol ve yolculuk kavramları insan zihninde deneyimlerle sabitlenmiş bir anlam bütünlüğünde bulunmaktadır. Bu sebeple yorum ve açıklama gerekmeksizin muhatap ayetin hitabından derinlemesine etkilenmektedir

- *İman aydınlıktır. İnkâr karanlıktır.*

Bakara suresi 20 ayetin ışığında bu metaforun varlığı farkedilir. Ayetin manası şöyledir; '*Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek. Önlerini her aydınlatışında ışığında yürürler. Karanlık çökünce dikilip kalırlar. Allah dileseydi, elbette onların işitme ve görme duyularını giderirdi. Şüphesiz Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir.*'⁸⁹

- *İman veya inkârı tercih etmek insan için bir ticarettir.*

Bakara suresi 16. ayette bulunan اشْتَرُوا ifadesinin sözlük manası *satın almaktır*. Buradaki metaforik anlatım *iştera* kelimesiyle gerçekleşmiştir. Buna göre iman veya inkârı tercih bir alışveriştir. Bu metafora göre müşriklerin sapkın inançlarını tercih etmeleri nesnelere arası değişim yoluyla gerçekleştirilen alışveriş ile eş kabul edilerek hidayeti verip sapkınılığı aldıkları şeklinde bir anlam kazanmıştır. رِبْح ifadesi ise *kâr*,

⁸⁷ Şerif er-Radi, *Kuran Mecazları Telhisu'l- Beyan fi(an) Mecazati'l-Kur'an*, çev. İsmail Durmuş, 1.bs. , İstanbul, Kuramer, 2016, s.65

⁸⁸ El- Araf, 7/16.

⁸⁹ El- Bakara, 2/20.

kazanç, yarar, fayda manalarına gelir. Bu metaforun altyapısından yükselen ayetin devamındaki *kar edemediler* ifadesi tercihlerinin sonucunda umduklarını bulamadılar manasını haizdir. Bu ayetin başındaki *satın alma* fiili ile oluşturduğu metaforik mana ile Allah-u Teâlâ ayetin bütününde insanların/müşriklerin iman ile inkar arasındaki seçimine *ticaret* demiştir. Bu şekliyle ayet insan için nesnel tecrübelerle alt yapılaşmış bir fiil soyut bir konu için kullanılarak etkili bir anlatım ile tutuma/ imana davet güçlü bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Ayetin çevirisi şöyledir; ‘onlar hidayet karşılığında sapıklığı satın aldılar, bu yüzden ticaretleri onlara kar sağlamadı, zira onlar doğru yolda giden kimseler değillerdir.’⁹⁰ Görüldüğü üzere ayetin sonunda bulunan ‘doğru yol’ ifadesi daha evvel açıkladığımız üzere yine bir metaforik ifadedir. Bu ve benzeri metaforlar Kuran’ın indiriliş sürecinde çok sayıda yerde tekrar etmekte ve insan zihninde ve kalbinde pekişmektedir. Ki bu sayede bir yaşam biçimi haline gelebilsin. Allah’ u Teâlâ Kuran muhatapları üzerine şekillendirdiği etkili anlatım biçimi bir bütün halinde tedricen sunmaktadır. Yine aynı surenin 41. ayetinde *لَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا* ifadesi ‘ayetlerimi az bir fiyata/karşılığa satmayın’ yani basit dünya menfaatlerine ayetleri feda etmeyin manasında muhatabına iman ve inkarın bir ticaret olduğu metaforunun altyapısı üzerinden etkileyici bir kavrayış sunar.

3.3.5. DÜNYA HAYATI HAKKINDAKİ METAFORLAR

- *Din yoldur/ Dünya hayatı bir yolculuktur.*

Fatiha suresi 5. ayetteki *sırat-ı müstakim* *الصراط المستقيم* ifadesi bir metafordur. Müstakim kelimesinin sözlük anlamları düz, doğru, dürüst, düzgün, saygın, dümdüz, dosdoğru, direk, güvenilir, erdemli, şerefli olarak verilmiştir. 'Sırat' kelimesinin ise sözlük anlamları yol, yön olarak bilinmektedir. Sırat, doğru ve güvenilir olarak sıfatlanmadan evvel dinin yol olarak gösterildiği metaforik bir ifadesidir. "Çünkü din, müntesiplerini sevap kazanmaya ceza ve azaptan kurtulmaya götürdüğü için, kurtuluş ve esenlik yurduna, ikamet edilecek güvenli diyara götüren yol gibidir." Ancak burada kullanılan gibi kelimesi metaforik anlatımı açıklamak maksadına uygun değildir. Metaforik

⁹⁰ El- Bakara, 2/16. ; Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kuran Gerekeçeli Meal-Tefsir*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012, s. 8.

kullanımda 'gibi' kelimesi araya sokulamaz. Zira 'gibi' bir benzerlik anlatırken, metafor tüm yönleriyle bir aynılık bildirir. Bu metafor muhataplarına Allah'ın emrettiği inanç ve yaşam biçiminin onun vadettiği emniyetli yere ulaşan 'yol' olduğunu anlatmıştır. Buradan Allah'ın dinini bir yol olarak belirtmesi ile kendini de bizzat o yolun bir kılavuzu, çağıranı, rehberi olarak tanımlaması göze çarpan bir diğer metafordur. Diğer bir anlamda ise sırat kelimesiyle dünya kastedilmiş ve bir yolculuk olan dünya hayatı müstakim sıfatıyla yolun emniyetli güvenilir ve cennete ulaştırıcı kısmı olması bakımından açıklanmıştır. Bu her iki anlam da bir metaforun güçlendirdiği ifadelerden oluşmaktadır. Ayet 'bizi dosdoğru yola ilet' duasını muhabata söyletme şeklinde geçmektedir.⁹¹

- *Ameller menkul mallardır*

Araf suresi 8.ayette '*tartı/ağırlık*' kelimesi açıkça belirtilmeyen '*amel*' kelimesini niteler ve '*ameller menkul mallardır*' metaforunun temellendirmesine uygun bir şekilde anlaşılır. Taşınabilen malların değeri nasıl ki tartılarak ölçülürse ameller de insan için dünyadan ahirete taşınan mallar olarak gösterilir. Bu 'ağırlık' metaforunun altyapısında bulunan 'menkul mal' çağrışımı bir gösterge olarak insanın ahirete taşıyabileceği tek şey olan 'amel'i gösterir. 8. ve 9. ayetteki mana '*ameller menkul mallardır*' metaforunun üzerinde şekillenir. Böylece hesap gününde (amellerin hesaplanacağı vakitte) amelleri fazla olan ('fazla olan daha ağırdır' şeklindeki metaforik ön kabule göre) 'ثقله موازينه' felaha erer. Amelleri hafif olan ('az olan hafiftir') 'خفت موازينه' ise kendini zarara uğratmış 'خسروا انفسهم' olur manası anlaşılır. 'Zarara uğramak' olarak çevrilen 'خسرو' kelimesi de yine aynı metaforun çerçevesindedir. Zira kelime anlamı 'malda zarara uğratacak bir fiyat/değer düşüşü' dür. Ameller mallar ise malın hafif gelmesiyle değer kaybetmesi amellerin azlığı ile zarara uğramayı çağırıştır.⁹²

- *Yaşam bir yarışdır/ sınavdır/ mücadeledir.*

Bakara suresi 27. ayette 'onlar kaybedenlerdir/mağlup olanlardır' manasındaki 'هُمُ الْخَاسِرُونَ' ifadesi inkâr etmenin bir kaybetme olduğunu yaşamın bir sınav olduğu metaforu ile anlatır.

- *Yer dөşektir. Gök tavandır/ üstü kapalı bir binadır.*

⁹¹ El- Fatiha, 1/5.

⁹² El- Araf, 7/8.

Bakara suresi 22. ayetteki فراش kelimesi ‘yatak/döşek’, بناء kelimesi ise çoğunlukla dört tarafı ve üstü kapalı insan için yaşama alanı olan güvenli mekân/bina anlamına gelmektedir. Allah’ın insanlara yeryüzünü size yatak/döşek, gökyüzünü bina⁹³ olarak sunduğunu belirten bu ayette yeryüzü dinlenme, sofranın kurma, rızıklandırma yeri olan döşek kelimesiyle, gökyüzü de güvenilir bir çatı manasıyla metaforik anlamda kullanılmıştır. Bu metaforik anlam klasik kaynaklarda teşbih-i belîğ olarak da adlandırılmakla birlikte yer döşektir metaforu açıkça görülmektedir.

- *Yaratılış merhaleleri günlerdir.*

Yunus suresi 3. Ayette geçen gün kelimesi insan için bilinen bir şey olan günlerin metaforik olarak kullanılmasıyla bilinmeyen insan için anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Burada bir yorum ve bulguya kesinlikle gerek yoktur. İnanmanın doğası hitabın ifadelerinin sadeliğine de bağlı kalmayı gerektirir.

‘Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan, sonra da Arş’a kurulup işleri yerli yerince düzene koyan Allah’tır. O’nun izni olmaksızın, hiç kimse şefaathçi olamaz. İşte o, Rabbiniz Allah’tır. O halde O’na kulluk edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz?’⁹⁴

- *İnsan halifedir.*

Bakara suresi 30. Ayette geçen خليفة kelimesi halife, halef, ardıl anlamlarına gelir. Halife kavramı Kuran’ın indirildiği toplumda kullanılan ve iyice bilinen bir yönetim biçimini ve yöntemi ifade ettiği için bu ayeti duyan muhatap yeryüzündeki görevini bir bütün olarak anlar. Bu metafor diğer ayrıntıları gölgede bırakıp halifelik makamı ile dünyada insan olma durumunu bağlantılandırarak derin bir kavrayış oluşturur.⁹⁵

⁹³ El- Bakara, 2/22.

⁹⁴ El-Yunus, 10/3.

⁹⁵ El- bakara, 2/30.

3.3.6. CENNET – CEHENNEM HAKKINDAKİ METAFORLAR

- *İnsan ateşin yakıtıdır. Ateşin var olma vesilesi/aracı insandır.*

Bakara suresi 24. ayetteki وقود ifadesi *yakıt* anlamında kullanılan bir kelimedir. Yakıt ise ateşin ortaya çıkmasını, büyümesini, artmasını sağlayan maddeye denmektedir. Ayette vurgulanan metaforik ifade ise insanların ateşi/cehennemi var ettiği, artırdığı, büyüttüğü manasına sebep olmaktadır. Bu metaforun açtığı yol ile cehennemin Allah-u Teâlâ'nın önceden tutuşturup insanları beklediği bir ateş olarak değil insanların bizzat kendi tercihi amelleri ile yaktığı bir ateş olarak yani kendi dünya ve ahiret yaşamlarını tutuşturmanın bizzat insanın kendisi olduğunu anlamak mümkün olmaktadır. Ayetin çevirisi şöyledir; ‘... Yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakınınız, o kâfirler için hazırlanmıştır.’⁹⁶

- *Cennet bir mekandır, yerdir, yuvadır.*

Bakara suresi 35. ayette اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ ifadesi ‘sen ve eşin orada oturun/ oraya yerleşin’ manasındadır. Ve aynı surenin 36- 38 ayetlerinde bulunan قُلْنَا اهْبِطُوا ifadesi terk edin, çıkın anlamlarındadır. Bu metaforlar ile kurulu ifadeler cennetin bir yer, bir mekan bir yaşam yeri olduğu kavrayışını muhatabına ulaştırır.⁹⁷

3.3.7. İNSAN FİİLLERİ HAKKINDAKİ METAFORLAR

- *Verilen söz/vaad bir kanundur/kuraldır/sınırdır/yöndür/sorumluluktur.*

Bakara suresi 27. ayette يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ ifadesi ‘onlar sözlerinden dönenlerdir.’ manasındadır ve muhatabı inkâr sözünden dönmektir ifadesine ulaştırır. Dönmek fiili muhatabı yukarıda ifade ettiğimiz metaforlara yönlendirerek maksadına ulaştırır.⁹⁸

- *Farklı bir söz söylemek farklı bir fiil yapmaktır.*

⁹⁶ El- Bakara, 2/24.

⁹⁷ El- Bakara, 2/38.

⁹⁸ El-Bakara, 2/27.

Bakara suresi 59. Ayette bulunan '*febeddelellezine zalemü gavlen ğayrellezi giylelehum*' ifadesi onlara söylenen söz dışında bir söz söylemelerini metaforik olarak belirterek emredilen dışında fiiller yapmaları emre itaatsiz davranmalarını kastetmektedir. Ayetin manası şöyledir; '*Derken, onların içindeki zalimler, sözü kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de haktan ayrılmaları sebebiyle o zalimlere gökten bir azap indirdik.*'⁹⁹

3.3.8. KALP – RUH HAKKINDAKİ METAFORLAR

- *Kalp bir odadır.*

Araf Suresi 1. ayette bulunan '*darlık / حرج*' kelimesi 'kalp' kelimesini niteler ve '*Kalp bir odadır*' metaforunun temellendirmesine uygun bir şekilde anlaşılır. Odanın genişliği rahatlığı, darlığı ise sıkışıklık ve üzüntüyü temsil eder. Burada temsil edilen şey ruhun içinde bulunduğu oda olarak kalbin gösterilmesidir. Buradaki metaforun altyapısından çağrıştırılan gösterge odadır, gösterilen ise elle tutulup gözle görülmeyen ruhun mekânı olduğu iddia edilegelen kalptir. Ayrıca '*sadr / صدر*' kelimesi 'göğüs' manasına da gelmesinden dolayı, göğüste bulunan kalbin bu metafor için seçilmiş olması anlaşılır kılınmaktadır. Ayette vurguyla anlatılan şey ise Kuran indirdiği emirlerle muhatabında bir sıkıntıya üzüntüye sebep olmaması gerektiğidir. Ayetin birebir çevirisi şöyledir. "*Sana onunla uyarman ve müminlere bir öğüt olması için bir kitap indirildi, artık ondan kalbinde bir darlık olmasın.*"¹⁰⁰

- *Kalp bedendir. İman kalptedir. İnkâr etmek hastalıktır.*

Bakara suresi 10 ayette şöyle buyrulur; '*Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır.*'¹⁰¹

- *Kalp akıldır. Kalp vicdandır. Kalp ruhtur. Kalp canlı bir bedendir.*

Bakara suresi 10. ayette bulunan '*maraz / مرض*' kelimesi vücudun işlevindeki bozukluklar sebebiyle oluşan hastalığın kalp için kullanılması ile metaforik bir ifade oluşturur. Bu sayede insanların kalplerinde (yani bir başka metaforik ifade ile kastedilen

⁹⁹ El- Bakara, 2/59.

¹⁰⁰ El-Araf, 7/2

¹⁰¹ El-Bakara, 2/10.

akıl, vicdan, şuur, duygu, düşünce ve dimağlarında) oluşan işlevsel bozukluk insanın nesnel olarak tecrübe ile bildiği bedensel hastalık kelimesinin altyapısıyla metaforik olarak etkili ve akılda kalıcı tekrar tekrar kullanılabilir bir biçimde anlatılmıştır. Ayetin çevirisini öncesindeki ayetlerle birlikte almamız manayı kavramak için gereklidir. 'İnsanlardan, inanmadıkları halde, "Allah'a ve ahiret gününe inandık" diyenler vardır. Bunlar Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir. Kalplerinde bir hastalık vardır...'102

- *Kalp bir merkezi mekândır. İman göz ve kulaktır.*

Bakara suresi 7. ayetteki *kalp* kelimesi sözlük manasından ve üzerine yapılan sayısız açıklamalardan dolayı ayrıntılı tanımı verilebilecek bir metafor olmayıp Kuran dilindeki konu içerisindeki kullanımına göre tercihen anlamı yazılacak ve bu metaforun gerçek bir kavram olarak kabul edilmesi üzerine yapılan diğer metaforlar belirtilecektir.

Kalp kelimesinin manası sözlükte *merkez*, *yürek*, *can*, *çekirdek*, *orta*, *dönüştürme*, *dönen*, *tersine döndürme*, *devirme*, *akıl*, *şefkat*, *cevher*, *gönül*, *şuur*, *en değerli/ en çok ihtiyaç duyulan kısım* gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca kalp, Kuran'da *şuur*, *vicdan*, *duygu*, *düşünce*, *dimağ* ve *akıl merkezi* anlamlarının tümünü birden ifade ederek kullanılmaktadır. Tıbbi anlamdaki kalbin de bir metaforu olmasına rağmen insandaki yeri meçhuldür. Geçmişte birçok âlim kalbin yeri ve asıl anlamıyla alakalı fikirler yürütmüş çeşitli iddialarda bulunmuşlardır. Ve bu anlamda toplumsal dilin altyapısında da geçmişten bugüne kalp ve beyin arasında ayırım yapılmaksızın birbirinin yerine kullanımları mevcuttur. Kalbimden geçti, zihnime takıldı, aklıma geldi, kalbi yandı, göğsü daraldı, vicdanı sızladı, kalpsiz insan vb. birçok deyim bu metafor üzerinde yükselmiş kullanım çeşitlilikleridir. Ayetin ilk ifadesi olan 'Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürledi.' kalp metaforu üzerinde yükselen ve kulak kelimesinin de bir diğer metafor olarak kullanılmasıyla şekillenen etkili bir anlatımdır. *Sem'* kelimesi ise sözlükte kulak işitme, duyma, duyulan, bilinen, ezberlemek manalarına gelir. Kalbin ve kulağın mühürlenmesinden bahsedildiği için öncelikle mühür anlamı verilen kelime incelenmelidir. *ختم* kelimesi için sözlükte *mühürlemek*, *sona erdirmek*, *kapatmak*, *damgalamak*, *onaylamak*, *menetmek*, *yolunu kesmek* manaları verilir. Burada kalp bir oda olarak kullanılmış ve kapısı kapatılmış içeriye hiçbir şey alınmayarak içinde var olanlar

¹⁰² El- Bakara, 2/8.9.10.

ile kalmaya terk edilmiş anlamı verilmiş olabilir. Ayrıca kalp yine insanın düşünce, fikir ve duyguları olarak kullanılmış, ve Allah'ın o inkâr edenlerin fikir ve inançlarının onlara ait olduğunu onaylayarak onları hidayete mazhar kılmaması, dönebilen bir fitratta olan kalbin dönemez hale getirilmesi, damgalanması, yani yaşamın iyileşmemesi fikirlerin ve imanın doğrulamaması ve ayrıca ısrarla tercih edilen yaşam biçiminden dolayı doğru yola ulaşma ihtimallerinin ortadan kaldırılması anlamı verilmiş de olabilir. Bir diğer açıklamada ختم kelimesi damgalamak manasıyla anlaşılması ve kalplerin üzerine bir işaret koyulduğu ve bu sebeple mümin ile kâfirin günahkâr ile tövbekârın ayırt edilebileceği yorumu yapılmıştır. Bu yorum da Mücadile suresi 22. ayet ışığında anlaşılmasıdır. Ayet şöyledir;

“Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, babaları, oğulları, kardeşleri yahut kendi soy-sopları olsalar bile, Allah'a ve peygamberine düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin. İşte Allah onların kalplerine imanı yazmış ve onları kendi katından bir ruh ile desteklemiştir...”¹⁰³

Ketebe kelimesi muhtelif kaynaklarda ‘sevirdi’¹⁰⁴ ve ‘yazdı’ manalarıyla verilmektedir. Genellikle Allah onların kalbine imanı yazdı şeklinde çevrilmektedir. Buradaki ‘yazdı’ fiili kalbi bir kâğıt veya levha gibi bir nesne olarak algılamaya mı yoksa bir şeyin üzerine kazınması demek olan nakşetme olarak algılamaya mı yönlendiriyor bu konuda kesin bir kanaatimiz yoktur. Ancak her ikisinin de metaforik bir altyapıdan yükseldiğini açıkça söyleyebiliriz. Daha fazla açıklama yorumlamaya kapı açacağından metaforu belirtmekle yetiniyoruz. Ancak Allah-u Teâlâ'nın kudreti ile kalp ve kulak metaforunun gereğince burada işaretleme ile yapılacak bir seçme kolaylığının tercih edilmiş olması kanaatimizce eksik bir anlama biçimidir.- Ve görüldüğü gibi tüm bu manalar kalp kelimesinin metaforik kullanım şekilleri üzerine yükselmektedir. Her inanan bu metaforu anladığı ölçüde ayeti kavramaktadır. Bakara süresi 7. ayetin sonundaki '*Gözlerinin üzerinde bir perde vardır*' ifadesi de metaforik bir anlatım çeşididir. Buradaki göz yukarıda ifade edilen kalp ve kulak gibi bir önemli duyu organı olmasından mühlhem insan için hayati bilgi ve anlama kabiliyeti aracıdır. Ve onun üzerinde bulunan perde de evin içini göstermeyen perde anlamında bir şeyin görünmesini

¹⁰³ El- Mücadile, 58/22.

¹⁰⁴ El- Hucurat, 49/7.

engelleyen örtü olarak anlaşılmaktadır. Allah adını atılan yolu gösteren beden gözünden dolayı kavranabilen kurtuluş yolunu gösteren gönül gözünü yine metaforik olarak muhatabına açıklamıştır. Bakara suresinin 170. ayetindeki *'inanmayanların manevi olarak sağır dilsiz ve kör'* oldukları ifadesi “İnkâr edenleri imana çağırın (peygamber) ile inkâr edenlerin durumu, bağırp çağırılmadan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen (çoban) ile hayvanların durumu gibidir. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı anlamazlar.” ve Tövbe suresinin 93. ayetindeki mühürlemek, damgalamak anlamındaki طبع ifadesi “...Allah ta kalplerini mühürledi. Artık onlar bilmezler.” bu bahsedilen uzuvların gerçek manalarını değil bunların işlevleri dolayısıyla insanın kazandıklarının engellenmiş olmasını amaçlamaktadır.¹⁰⁵ Ayetteki metaforların muradı kalp kulak ve göz Allah'ın emirlerine karşı duyarsız kaldıkça işlevsizleşeceğinin, kullanılmayan uzvun/ kabiliyetin yok olması kaidesine göre yok olacağının anlaşılmasıdır.

¹⁰⁵ El-Bakara, 2/171. ; el- Tövbe, 9/93. ; <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/tevbe-suresi-9/ayet-93/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1>

SONUÇ

Çalışmamızın temel amacı Kur'an-ı Kerim'deki metaforları araştırmak ve gündelik dil felsefesi açısından analiz etmektir. Bu maksatla temel sorumuz Kur'an dilindeki metaforik ifadelerin ortaya koyduğu anlamlar ve oluşturmayı amaçladığı tutumların muhatabın zihninde yorumlama süreci olmaksızın anlaşılır olabilmesinin mümkün olup olmadığıdır. Bu temel soruya binaen öncelikle dilbilim ve dil felsefesi içerisinden dilin kullanım biçimlerindeki çeşitliliğin etkisi bakımından metaforun ne olduğu açıklanmıştır. Çalışmanın dayanacağı metafor tanımı çağdaş metafor teorilerinin temeli olarak görülebilecek G. Lakoff ile M. Johnson'ın *Metaforlar Hayat Anlam ve Dil* isimli çalışması üzerinden ele alınmıştır. Ele alınan metafor tanımının desteğiyle Kur'an-ı Kerim dilinde sıkça kullanılan metaforik ifadeler konularına göre kategorize edilerek belirtilmiştir. Ve bu metaforlar belirtilirken muhtelif ayetlerde göze çarpan metafor etkisi ile anlam oluşma biçimi açıklanmıştır. Bu açıklamalar dahilinde muhtelif yorumlardan ve yorumlamadan uzak durulmaya çalışılmış ancak metaforik altyapının şekillenme biçimlerini analiz edip göstermek amacıyla uzun denilebilecek dil ve anlam açıklamalarına yer verilebilmiştir. Bu yöntem ile çalışmanın ulaşmayı amaçladığı sonuca yaklaşılmış olsa da devamında yapılabilecek yeni birçok çalışmanın kapsamı belirlenmiştir. Bunlardan biri, Kur'an-ı Kerim'deki tekrarların özellikle ayet sonlarında olan ve öncesindeki cümleye etkisi bakımından mana derinliği oluşturan farklılıklar içeren tekrarların, tarihsel bağlamda antropolojik olarak incelenmesi ve metaforik altyapılarının belirlenmesidir. Ayrıca metaforik ifadelerin vesilesi ile kutsal metnin ilk muhataplarının takındığı tutumların İslam tarihi açısından araştırılması çalışmanın yönlendirdiği yeni sorulardan biridir.

Çalışmada kullandığımız ayetlerin çeşitli Türkçe mealleri üzerinde yapılan incelemede Türkçeye tam çevrilen ve tam bir mana karşılığı bulunabilen kelimeler üzerine odaklandık. Buna ağırlık ve tartı anlamlarına gelen 'vezn' kelimesini örnek olarak verebiliriz. Yani çalışmanın kapsamı sebebiyle ele almadığımız, derin çağrışımlar ve tefsir ilminin yorumlarını gerektiren kelimeler oldu. Maksudumuz ve ilmi ehliyetimizin sınırlılıkları gereği bunlar üzerinde bir yorum ve uğraş çabasına girmedik. Çalışma için tekrarlı olarak yapılan Kur'an okumalarını Türkçe dilinden gerçekleştirmekle birlikte dikkatimizi celp eden metaforik kullanımlar ayetin aslı Arapça üzerinden incelenerek

çalışmaya alındı. Çeşitli meallerin açıklamaları ayetin aslına Türk dilinin kullanımları gereği aynı anlamı verebilmek amaçlı çeşitli izafeler içermektedir. Tespit ettiğimiz metafor ve metaforik anlatımları derlerken bu izafe yorumları mümkün oldukça almamaya ayetin aslındaki mana maksadına antropolojik bir bakışla ulaşmaya çalıştık. Ve gerekli görülen yerlerde yorum içeren geniş çevirilerini değil Arapça üzerinden birebir kısa tercümesini vermeye çalıştık. Her ne kadar maksadımıza tamamıyla ulaşmakta aciz kalsak da çalışma vesilesiyle üzerinde tekrarlı incelemeler yaptığımız Kur'an-ı Kerim ile uzun vakitler boyunca hemhal olmak bu faaliyetteki en büyük başarımızdır.

Dilde düşüncenin aracı olarak kullanılan metaforların Kur'an dilinde de var olduğunu ve bu metaforların ortaya çıkmasını amaçlayarak yapılan bu çalışmada, dilde kalıplaşmış metaforların fark edilmesi ve bu sayede kullanımların literal veya metaforik anlamlarının ayırt edilmesinin mümkün olduğu ortaya koyulmuştur. Bu imkan ile özellikle Kur'an-ı Kerim dilinin yoğun olarak içerdiği metaforik ifadelerin literal anlamdan farklı olarak kavramsal altyapıları ve dönemin kullanımları yani bağlamları ile ele alındığında var olan tartışma ve anlam karşıtlıklarının en aza indirilmesine sebep olabileceği ortaya koyulmuştur.

KAYNAKÇA

AKALIN Sami, *Edebiyat terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1980.

ANLI Ömer Faik, “Wittgenstein’da ‘Dil-Oyunu’ Kavramı Bağlamında ‘Özel-Dil Sorunu’nun Ve Yeni Bir Oyun Olanağı Olarak Metafor Kullanımının İncelenmesi”, *Dört Öge*, c. 2, sy. 4 (2013), ss. 149-74.

ARSLAN Hüsamettin, *İnsan Bilimlerine Prolegomena*, 1. bs., İstanbul: Engin yayıncılık, 2002.

The American College Encyclopedia, Edited by Clarence J. Barnhart, Chicago, 1956, c.

I

BİLGEGİL M. Kaya, *Edebiyat Bilgi Ve Teorileri – Belâgat*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.

BLACK Max, *Models And Metaphors*, Ithaca: Cornell University Press, 1962.

BRITTAN Simon, *Poetry, Symbol And Allegory*, Charlottesville: University of Virginia Press, 2003.

BROCH Hermann, *Vergilius’un Ölümü*, çev. Ahmet Cemal, 3.bs, İstanbul: İthaki, 2013

CASSIRER Ernst, *Sembol Kavramının Doğası*, çev. Milay Köktürk, 1. bs., Ankara: Hece yayınları, 2011

CEBECİ Oğuz, *Metafor Ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, 1. bs. , İstanbul: İthaki, 2013.

CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Tarihi*, 6. bs. , İstanbul: Say Yayınları, 2018.

ÇALIŞKAN Nihal, “Metaforların İzinde Bir Yazarın Kavramlar Dünyasına Giriş: Cemil Meriç’in Bu Ülke’inde Kitap Metaforları”, *Dil Araştırmaları*, c. 4 (2009), ss. 87-100.

DEMİR Gökhan Yavuz, *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin belirsizliği*, 1. bs. , İstanbul: Paradigma, 2007.

DEMİR Musa, “Batı ‘Metafor’u Doğu ‘İstiare’sinin Mukayeseli Olarak İncelenmesi”,

- Türkbilig S. 18, (2009).
- EYÜPOĞLU Osman, YILDIZ Murat, “Kur’an’ı Anlamaya Yönelik Literal Ve Kültürel Yaklaşımların Sosyal Değişmeye Uyum Açısından İşlevselliği”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.3. , s. 3. , (2016), s. 163-198.
- GEMUHLUOĞLU Zeynep, “Metaforların Kognitif İçeriklerinin Felsefe ve Şiir Dili Açısından incelenmesi -F arabi, İbn Sina ve İbn Rüşd Örnekleri-”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, sy. 34 (2008), ss. 121-44.
- HANSOY Ferid Namık, *Grand Dictionnaire Français- Turc*, 1. bs. , İstanbul: İnkılap Ve Aka, 1984.
- HARMANCI Mehmet, *İslam Felsefesinde Metaforik Üslup (İbn Tufeyl’in “Hay İbn Yakzan” Eseri Örneği)*, 1. bs. , Ankara: Hece Yayınları, 2012.
- HAUSMAN Carl, *Metaphor and Art*, Cambridge, 1989.
- HAWKES T., *Metaphor*, Londra: Methuen, 1980.
- İSLAMOĞLU Mustafa, *Hayat Kitabı Kuran Gereçeli Meal-Tefsir*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.
- KARAALIOĞLU Seyit Kemal, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1989.
- KARAAĞAÇ Günay, *Dilbilimi Terimleri Sözlüğü*, 1. bs. , Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- KARAMEHMET Bilge, *Kuramsal İletişimde Metafor*, 1. bs. , İstanbul: Beta, 2012
- KEKLIK Nihat, “FELSEFE BAKIMINDAN METAFOR”, *Felsefe Arkivi*, 17-36 (03.08.2019), <https://dergipark.org.tr/download/article-file/14360>.
- KILCAN Bahadır, *Metaforlar & Eğitimde Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi*, Ankara: Pegem Akademi, 2017.
- KREİTMAN Norman, *The Roots of Metaphor*, USA: Ashgate, 1999.
- KÜÇÜK Okan, *Çağdaş Metafor Teorisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Kuran-ı Kerim, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

LAKOFF G., JOHNSON M. , *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*, çev. Gökhan Yavuz Demir, 1. bs. , İstanbul: İthaki yayınları, 2015.

LANGER Susanne, *Feeling And Form*, Londra: Routledge, 1979

LANGER Susanne, *Philosophy In A New Key*, Londra: Routledge, 1979

Longman Group UK Limited, *Longman Dictionary of Contemporary English*, 1. bs. , UK: Longman Group Limited, 1978.

ÖZCAN Zeki, *Dil Felsefesi III - İkinci Wittgenstein'da Gramer Paradigması*, Bursa: Sentez yayın, 2018.

PLATON, *Devlet*, çev. Cenk Saraçoğlu, Veysel Atayman, İstanbul: Bordo Siyah Yayın, 2013

PÜSKÜLLÜOĞLU Ali, *Arkadaş Türkçe Sözlük*, 4. bs., Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2003.

ER-RADİ Şerif, *Kuran Mecazları Telhisu 'l- Beyan fi(an) Mecazati 'l-Kur'an*, çev. İsmail Durmuş, 1.bs. , İstanbul, KURAMER, 2016.

RİCOEUR Paul, *The Rule of Metaphor*, London: Rauthledge, 1997.

RİFAT Mehmet, *Açıklamalı Göstergibilim Sözlüğü- Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar-*, 1. bs. , İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013.

SARAÇ Prof. Dr. M.A. Yekta, *Eski Türk Edebiyatına Giriş; Söz Sanatları*, ed. Prof.Dr. Abdülkadir GÜRER, 2. bs., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013.

SELİM SARUHAN Müfit, “İSLÂM DÜŞÜNÇESİNDE ‘İSTİ’ARE’ (METAFOR)”, Ankara, 2005.

TOKUR Behlül, “KUR’AN’DA SORU KALIPLARI VE METAFORLAR”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 36 (2011), ss. 105-18.

TOPALOĞLU Ahmet, *Türkçe Sözlük Güzel Türkçenin Sözlüğü*, 1.bs., İstanbul: Kapı,

2014

UYGUR Nermi, “İğretileme (Metafor) Problemi”, *Felsefe Arkivi*, c. 0 (1962), ss. 125-39, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/14597>.

VARDAR Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2002.

VENDRYES J.V. , *Dil ve Düşünce*, çev. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual, 2001.

WATSON Peter, *Fikirler tarihi Ateşten Freud'a*, 3. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

WEBSTER Noah, *New Webster's Dictionary of the English Language*, Deluxe Encyclopedic Edition, 9. bs. , USA: Belair, 1985.

WEIN Hermann, *Tarih, İnsan Ve Dil Felsefesi Üzerine Altı Konferans*, çev. İsmail Tunalı, İstanbul: 1959.

WITTGENSTEIN L. , *Felsefi Soruşturmalar*, İstanbul: Metis Y. , 3. Bs. , 2014.

<https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/tevbe-suresi-9/ayet-93/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1>